

PSİKOSOSYAL DESTEK
PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

TERÖR

OKUL ÖNCESİ

Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

PSİKOSOSYAL DESTEK
PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

TERÖR

OKUL ÖNCESİ

PSİKOSOSYAL DESTEK PSIKOEĞİTİM PROGRAMI

TERÖR

1. Baskı: Ankara, 2022

ISBN: 978-975-11-6057-7

Genel Yayın No: 8120

Yardımcı Kaynak Dizi Yayın No: 271

Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Kemal Varın NUMANOĞLU

Editör: Mecit Ramazan BARIN

Yazarlar: Dr. Öğr. Üyesi Tansu MUTLU ÇAYKUŞ • Doç. Dr. Özlem TAGAY

Yayın Hazırlayanlar: Uzm. Psk. Dan. İsmail YILDIRIM • Uzm. Psk. Dan. Yalçın ÇINAR
Serap ERDEĞER • Murat TANRIKOLOĞLU • Sinan AKSOY • Seda SOYDEMİR

Tashih: Erdoğan MURATOĞLU

Baskı:

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası

Adres: Emniyet Mahallesi, Abant 1 Caddesi, No:12, Yenimahalle/ANKARA

Tel:0312 212 62 18

Bu yayın Millî Eğitim Bakanlığı'nın finansal desteği ile hazırlanmıştır.
Yayında beyan edilen görüşler kişilerin kendi sorumluluğundadır ve hiçbir şekilde
Millî Eğitim Bakanlığı'nın görüş ve politikalarını yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Terör	5
Terör Sonrası Tepkiler	6
Terör Saldırılarının Çocuklar ve Ergenler üzerindeki Etkileri	8
Terör Sonrası Müdahaleler	10
Psikoeğitim Uygulamalarında Uygulayıcının Önemi	13
Psikoeğitim Programı Amacı	13
Programın Uygulanması	14
Etkinlikler Uygulanırken Dikkat Edilecek Hususlar	15
Özel Eğitim İhtiyacı Olan Öğrenciler İçin Ek Bilgi Ve Uyarılar	15
Programın Değerlendirilmesi	16
Modül 1 Terör Yaşantısını Anlamlandırmak	24
Modül 2 Duygu Ve Beden İlişkisini Kurmak	27
Modül 3 Kişisel Kaynakları Güçlendirmek	31
Modül 4 Duyguları Düzenlemek	36
Modül 5 Kayıp Ve Yasa Dair Paylaşım Yapmak	45
Modül 6 Sosyal Destek Kaynaklarını Güçlendirmek	47
Modül 7 Benlik Saygısını Arttırmak	51
Modül 8 Gelecekle Bağ Kurmak	54
Psikoeğitim Programı Genel Değerlendirme Formu	57
Kaynaklar	58

TERÖR

Terör bireylerin yaşamlarında köklü değişimlerin meydana gelmesine neden olan, insan eliyle yapılan, pek çok insan için travmatik bir yaşantı olarak değerlendirilen olaylardan biridir. Latince 'terrere' sözcüğünden gelen terörün kelime anlamı Türk Dil Kurumu (2021) tarafından "yıldırı" olarak açıklanmıştır. Terör sözcüğünün kapsamında "dehşet oluşturmak", "korkutmak" "yıldırımak", "caydırmak" gibi eylemler yer almaktadır (Danieli, Brom ve Sills, 2005). Terör sözcüğünün küresel boyutta üzerinde hem fikir olunmuş bir tanımı olmasa da terörün insan eliyle oluşan, geniş kitleleri derinden sarsan, normal yaşam rutininin bozulmasına neden olan bir olay olduğu aşikârdır.

Türkiye'de 27 Temmuz 2008 tarihinde İstanbul'da bombalama yapılarak gerçekleştirilen saldırı, 03 Ocak 2008 tarihinde Diyarbakır'da bir otomobil içerisine patlayıcılar konularak gerçekleştirilen saldırı ve 20 Temmuz 2015 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen intihar saldırısı, Türkiye'de de terörist saldırılarının farklı zamanlarda gerçekleştirilerek geniş kitleleri hem ekonomik hem de psikolojik açıdan etkilediğini göstermektedir. 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay'da bomba yüklü araçlarla yapılan saldırı sonrasında 5'i çocuk olmak üzere 52 kişi yaşamını yitirmiştir. 13 Mart 2016 tarihinde Ankara'da bir otobüs durağında gerçekleşen patlamada 38 kişi yaşamını yitirirken 125 kişi yaralanmıştır. Yaralanmaların ve kayıpların yanı sıra saldırının gerçekleştiği yerlerde binalar, iş yerleri ve araçlar zarar gördüğü için ekonomik kayıplar gerçekleşmektedir.

Örnekleri verilen terör olayların bireysel ve toplumsal düzeyde oluşturduğu kısa ve uzun vadeli sonuçlara bakıldığında bu tür saldırılar sonrasında bireylere psikososyal desteğin verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Diyarbakır'daki terörist saldırısından 1 ay sonrasında yapılan çalışmada Travma Sonrası Stres Bozukluğu olan kişilerin oranı %12.5 iken (Eşsizoğlu, Aydın ve Bülbül, 2009), İstanbul'daki bombalama olayından sonra ise bu oran %29.9'dur (Aker vd., 2008).

Tarihsel açıdan bakıldığında "Terörizm" ve "Terörist" terimlerinin sadece 200 yıldır kullanıldığı görülmekte öte yandan terörist saldırılarının gerçekleşmesi daha eskilere dayanmaktadır (Geifman, 1992). Terörü tanımlayan ortak kavramlara rağmen, terörün hedefleri, terör örgütlerinin doğası ve teröristler tarafından kullanılan taktikler açısından büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, terörizmden etkilenen işyerleri arasında hükümet binaları, askeri tesisler, büyükelçilikler, ofis binaları, çeşitli işletmeler, alışveriş merkezleri, trenler, metrolar, uçaklar, havaalanları, hapishaneler, polis karakolları, bankalar, oteller, hastaneler

ve üniversiteler bulunmaktadır. Dahası, teröristler veya terörist ağlar strateji, kaynak, kültür, örgütsel yapı ve yöntem bakımından farklılık gösterebilir (Bowman, 1994; Inness ve Barling, 2007). Bu tanımlardan yola çıkılarak terörün bir insan eliyle oluşturulan geniş kitleleri sosyal, ekonomik, psikolojik gibi pek çok boyutta etkileyen kitlesel bir şiddet türü olarak ele almak mümkündür (Horgan, 2005).

Terörist saldırılar herhangi bir coğrafi bölgeyle sınırlı değildir, insan yapımıdır, doğal afet değildir ve insan hatası veya ihmalinin sonucu değil, kasıtlı bir niyetin sonucudur. Terörist saldırıların, diğer felaketlere kıyasla daha yaygın ve kalıcı bir korkuya ve endişeye neden olduğu düşünülmektedir. Her durumda, terörist şiddet diğer felaketlerden ve şiddet türlerinden potansiyel olarak daha yıkıcı olabilir, çünkü (Knemeyer vd., 2009; Ryan vd., 2003):

- a) Kasıtlı olarak zarar verme niyetini içerir,
- b) Belirli hedeflerden ziyade kalabalık alanları hedefleyebilir,
- c) Tehditler genellikle kalıcı olduğundan genellikle net bir son noktadan yoksundur ve
- d) Terörizmde hiç kimse en kötüsünün bitip bitmediğinden emin olamaz.

Terör Sonrası Tepkiler

Terör saldırılarına yönelik bireylerin gösterdiği stres tepkileri terörün nasıl algılandığına göre değişmektedir. Terör olayının öznel anlamda nasıl değerlendirildiği konusunda altı boyut belirlenmiştir (Inness ve Barling, 2007):

- Birinci boyut; algılanan olayları önemli ölçüde değiştirme yeteneği olarak tanımlanan kontrol boyutudur.
- İkinci boyut; bireyin olaya ilişkin nedensel atıflarıdır. Birey olumsuz ve beklenmedik bir olayın nedenini dış kaynaklara atfettiğinde, kişisel güç duygusu zayıflayabilir.
- Üçüncü boyut; insan ihmali, hatası veya doğal afetlerin tersine kasıtlı zarar verme girişimiyle insan eliyle gerçekleşen olumsuz olaylar daha çok strese neden olabilir.
- Dördüncü boyut; bireyler terörist saldırıların meydana gelebileceğine veya tekrarlanabileceğine inandığı sürece stres yaygın ve kalıcı olur.
- Beşinci boyut; terörist saldırıların geleceğine ilişkin belirsizlikler ve olumsuz beklentiler

bireylerin iyi oluş düzeylerini olumsuz etkiler

- Altıncı boyut; ise tahmin edilebilirlik durumudur. Başka bir deyişle terörist saldırılar diğer felaketlere göre daha öngörülemezdir ve insanlar bu konuda nasıl önlem alacaklarını da bilememektedir.

Sürekli terör tehdidi yaşayan bireylerin tehlide maruz kalma tepkisi noktasında iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bir bakış açısına göre sürekli tehlide maruza kalan bireyler bu duruma alışır ve onu beklemeyi öğrenir. Başka bir deyişle, sürekli tehdit duyarsızlaşmaya ve alışmaya neden olur. Bu durum zamanla tekrarlanan travmatik bir olaya karşı azalan yanıt olarak ifade edilmektedir (Lader ve Wing, 1966; Matthews vd., 1989). Diğer bakış açısına göre tehlide sürekli maruz kalmak hassaslığı artırır ve zaman geçtikçe daha güçlü ve daha ciddi tepkilerin gelişmesine yol açabilir. Sürekli tehdit dünyanın güvenli bir yer olduğu varsayımı başta olmak üzere kişinin dünyaya bakış açısında kalıcı bir değişime neden olur (Baker ve Shalhoub-Kevorkian, 1999; Macksoud ve Aber, 1996).

Terör saldırıları, bu saldırılara oldukça uzakta olan bireyleri de etkileyebilmektedir. Örneğin Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül terör saldırısından sonra Avusturyalıların daha çok korktukları ve bu korkunun bir sonucu olarak davranışsal düzenlemelerde buldukları belirlenmiştir. Benzer şekilde İtalya'nın Sicilya şehrinde yaşayanların %35'i terör saldırılarının kendilerini ve akrabalarını etkileyeceğinden korktuklarını belirtmişlerdir. Zimbardo ve Kluger (2003) bu durumu "travma öncesi stres sendromu" olarak nitelendirmiş ve bu kavramı farklı geçmiş olaylara verilen tepkiler ile gelecekteki terör olaylarından korkma arasındaki ilişkiye vurgu yaparak açıklamışlardır. Sinclair (2010) bu süreçte potansiyel tehdidi düşünerek kullanılan zaman ve enerjinin önemli olduğunu vurgular. Bazı kişilerin tehdidi daha da büyütebileceğini ve gelecekteki terör tehdidini sık sık düşünerek, terörün zaman geçtikçe daha da kötüleşeceğinden endişe duyarak bu durumu büyütme eğiliminde olabileceklerini belirtmiştir. Son olarak, aşırı korku bağlamında, insanlar bu gerçeği değiştirmek için yapabilecekleri hiçbir şey olmadığına inandıklarında ise çaresizlik duyguları artar ve bütün bu anlatılanlar çerçevesinde bireylerin ruh sağlığı bozulur.

Özetle, terörist saldırılarından sonra bu saldırılara doğrudan maruz kalan ve dolaylı bir şekilde bu saldırılarla ilgili görüntüleri izleyen veya okumalar yapan bireyler farklı şekilde tepkiler göstermektedir. Terörist saldırılarına doğrudan tanık olan veya bu saldırıların hedefi olan bireylerde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) görülme olasılığı dolaylı yoldan maruz kalan bireylere göre daha yüksektir (Norris vd., 2002). Örneğin 11 Eylül saldırılarından sonra bireylerde TSSB görülme oranı %11.2 (Schlenger vd., 2002) iken 11 Mart 2004'te Madrid'de yapılan saldırılarından sonra bu oran %44.1'dir (Gabriel vd, 2007).

Terörist saldırılar sonrası bu saldırılara doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalma tek başına TSSB geliştirileceği anlamına gelmemektedir. Terörün bireyler için travmatik bir yaşantı olması ve bu travmatik yaşantı sonrası TSSB tanısı alma olasılıkları sahip olduğu risk ve koruyucu faktörlerine bağlı olarak değişmektedir. Bireylerin cinsiyeti, medeni durumu, istihdam edilme durumları, sosyal destek kaynakların varlığı, psikiyatrik öyküsü gibi sahip olduğu özelliklerin varlığı veya yokluğu terörist saldırılara, sonrasında göstereceği tepkilerin yoğunluğunu ve bu travmatik durumla baş etme düzeyini belirleyebilmektedir. Çünkü risk ve koruyucu faktörlerin niteliksel olarak varlığı; bireylerin psikolojik sağlamlığını doğrudan etkileyerek terör saldırısı sonrasında bireylerin bu koruyucu faktörlerin desteğini almasını ve terör travmasıyla baş edebilmesini kolaylaştıracaktır. Eşsizöglü, Aydın ve Bülbül (2009) genç yaşta olan, kısıtlı sosyal destek kaynaklarına sahip olan, terör saldırısı öncesi psikiyatrik öyküsü olan bireylerin terör saldırısı sonrasında TSSB geliştirme olasılığının daha fazla olduğunu ifade etmektedir.

Terör Saldırılarının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri

Terör saldırılarına doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalma, genellikle çocuklar da dahil olmak üzere masum insanları etkileyen bir durumdur. Herhangi bir savaş veya terör eylemi yıkım, acı ve ölümü içerir. Bu fiziksel kayıplar yeniden oluşturulabilir veya yerine konulabilirse de kitlesel şiddete eşlik eden psikolojik yaralar, travma, korkunç görüntüler ve anılar kolay iyileşmez. Terör durumlarında hayatta kalma, yaşı ve gelişim düzeyi nedeniyle kaçınılmaz stresörlerin etkilerine karşı daha savunmasız olan çocuklar için zorlayıcı ve karmaşık bir durumdur. Genel olarak, savaş ve terörizmle ilgili psikolojik etkilerin, doğal ve insan kaynaklı felaket olaylarıyla ilişkili olanlara benzer olduğu bulunmuştur.

Okul öncesi dönemdeki çocuklar terörizmle karşı en belirsiz tepkiye sahip olan gruptur ve bu durum onların yaşayacağı sıkıntıların büyüklüğünü maskeleyebilir. Bu yaş grubundaki çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal özellikleri terörün yıkıcı etkilerine karşı onları daha savunmasız kılar. Altı yaşın altındaki çocuklar başkalarının bakış açısını anlamakta zorlanır ve travmatik olayları kendi hatası olarak düşünebilir. Ayrıca çocuğun kendini suçlaması ya da kafa karışıklığı çevresindeki yetişkinler tarafından da istenmeden pekiştirilir. Yetişkinler travmatik durumlarda daha gergin ve öfkeli olduklarından çocuklar yetişkinin bu davranışlarının kendisine yönelik olduğunu düşünebilir. Çocukların travmaya karşı tepkileri uykuya dalma,

uyuma güçlüğü ve kâbuslar görme şekliyle kendini gösterebilir. Bununla birlikte öfke nöbetleri, ayrılma kaygıları ve endişe tepkileri bu dönemde çocuklarda artabilir (Arroyo ve Eth, 1996; Osofsky, 1995).

İlkokul dönemi olarak da bilinen 7-11 yaş aralığındaki çocuklar, başkalarının bakış açılarını anlayabilirler ancak somut olanları anlayabildiklerinden birçok travmatik deneyimi tam ve doğru olarak kavramakta zorlanırlar. Yaşanılan travma nedeniyle kafaları karışıktır ve endişelidirler. Bu süreçte çocuklarda yatak ıslatma, parmak emme, bebek konuşması ve oyuncak ayı ya da battaniye gibi geçiş nesnesi taşımaya istemek şeklinde gerileme davranışları görülebilir (Osofsky, 1995). Bu yaştaki çocuklar ayrıca iştahsızlık ve çok sayıda fiziksel şikâyetler (karın ağrısı, baş ağrısı, baş dönmesi) gibi fiziksel semptomlar geliştirebilirler. Konsantre olamama, okula gitmeyi reddetme veya artan meydan okuma, saldırganlık ve hiperaktivite gibi okulla ilgili sorunlar da görülebilmektedir (Dodge, 1993). Uzun süreli yalnız kalma korkusu, sorumluluk ve suçluluk duyguları ve güvenlik kaygıları ortaya çıkabilir (Perry, 2001). Çocuklar çoğu zaman ebeveynlerinin endişelerinin farkındadır, ancak kriz sırasında ebeveynlerinin tepkilerine özellikle duyarlıdır. Nasıl davranacakları ve tepki verecekleri konusunda ebeveynlerini model alırlar. Ebeveynlerin okul çağındaki çocuklarına karşı korkuları ve endişeleri konusunda dürüst olmaları ve durumla başa çıkma yeteneklerini vurgulamaları özellikle önemlidir (James, 1994).

Ergenler travma konusundaki duygularını daha çok kendi içinde yaşayabilir ve daha depresif olabilir. Soyut düşünme yeteneğine sahip olan ergenler ve gençler terörizm konusundaki tepkilerini din, ahlak ve etik anlayışıyla gösterebilir. Ergenler ailesinden ve arkadaşlarından uzaklaşmaya başladığından içsel korku ve kaygıyı yönetmenin bir yolu olarak başkalarıyla ilişkisini artırabilir. İntikam arzusu ve travmaya karşı eylem odaklı tepkiler gibi asabiyet ve meydan okuma davranışları ortaya çıkabilir. Kendisini yabancılaşmış veya haklarından mahrum hissedilen gençlerin terör örgütlerinin etkisine özellikle duyarlı olabileceğini dikkate almak önemlidir. Çocukların ve gençlerin terörizme karşı tepkileri risk ve koruyucu faktörlere göre farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Bu nedenle, terör saldırılarına maruz kalan bazı çocuklarda ve ergenlerde ani semptom başlangıcı görülebilirken, bazıları haftalar veya aylar sonrasına kadar sıkıntı semptomları göstermeyebilir (Galante ve Foa, 1986).

Dünyanın dört bir yanındaki terör ve savaş kurbanlarının çoğu, sürgüne zorlanan ve evlerinden kaçmak zorunda kalan, genellikle ebeveynlerinden ayrılmış veya ebeveyn gözetimi ve bakımı olmadan yaşayan yerinden edilmiş çocuklardır. Ev ortamı çocukların kimlik oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynar. Yerinden edilmiş çocuklar çok az kişisel eşyalarıyla evlerinden ve köklerinden uzaklaşmak zorunda kalmaktadır. Buna ek olarak, yerinden edilmiş çocuklar,

tanıdık bir çevreden, kendi eğitim ortamlarından, sosyal ağlarından ve rutin aile yaşamından da uzaklaşmak zorunda kalırlar (Shaw, 2000). Evlerini terk etmek zorunda kalan ve öncesinde travmatik deneyimler yaşamış çocuklara özel ilgi gösterilmelidir. Zayıf başa çıkma kapasitesine sahip olan ve destekleyici aile ortamından yoksun çocukların, daha fazla psikolojik zorlukların için risk altında oldukları gözlenmektedir (Adjukovic, 1996).

Terör Sonrası Müdahaleler

Terör saldırıları gibi geniş kitleleri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen olaylarda psikososyal müdahaleler ön plana çıkmaktadır. Terör kitlesel şiddet türü olarak ele alındığı için terör saldırıları sonrasında yapılacak önleme ve müdahale çalışmaları hem topluma hem de bireylere yönelik düzenlenmektedir.

Terör saldırıları sonrası pek çok insan daha önceki rutinlerine tekrar dönmeye çalışacaktır. Bununla birlikte bazıları biyopsikososyal dengelerini yeniden kurmakta diğerlerinden daha fazla zorluk çekebilmektedir. Olay öncesinde insanların yaşadığı yoksulluk, sosyal destek eksikliği gibi faktörler bireylerin terör saldırısı sonrası toparlanmasını güçleştirir, bir anlamda risk faktörleridir. Çoğu terör müdahale programı, yaşamı tehdit eden olayların ardından çaresizlik ve sıkıntıyla ilişkili risklerin üstesinden gelmenin bir yolu olarak ihtiyaçların kazanmasına, özgüvene ve kontrol duygularına odaklanır. Terör saldırısı sonrası müdahale programlarının işlevsel olabilmesi için hizmet verilen bireylerin ve çocukların ihtiyaçlarını iyi belirlemek önemlidir (Stamm, Piland, Van der Hart ve Fairbank, 2004).

Terör saldırılarının ardından ailelerle ve çocuklarla çalışmak oldukça önemlidir. Çocuklar ve gençler nasıl tepki verecekleri konusunda ailelerinden ve yetişkinlerden etkilenirler. Aileler ve okul personeli çocukların her şeyden önce güvenlik duygusu oluşturmalarına yardımcı olmalıdırlar. Ayrıca ailelerinin çocuklarıyla konuşması, çocuğun yaşanan olayları anlamasında yardımcı olunması önemlidir. Çocukların bu sürece ilişkin bilgilendirilirken kendi anlayışları çerçevesinde doğru bilgilerin verilmesi ve çocukların kandırılmaması gerekmektedir. Ayrıca çocuklar yetişkinlerin onları korumaya çalıştıklarını bilmek isterler. Ayrıca çocukların duygularının konuşulması ve kendilerini ifade etmelerinin sağlanması da bu süreçte çok önemlidir. Aşağıda terör saldırıları sonrası çocuklarla çalışırken kullanılacak genel müdahale ilkeleri sunulmuştur (Orner vd., 2006; Wolmer, Laor ve Yazgan, 2003):

- Emniyet ve güvenlik duygusu sağlama
- Çocuğu aile ve sosyal destekleri ile bir araya getirme
- Gerçekliğı netleştirme, belirsizliğı azaltma
- Çocuklara kendi hikâyelerini anlatmaları konusunda fırsat sağlama
- Çocuğun gerçekçi benlik algısı geliştirmesini destekleme
- Çocuğun bilişsel çarpıklıklarını belirleme ve bunun üzerinde çalışma
- Çocuğun psikolojik sağlamlığını artıracak etkinlikler düzenleme
- Suçluluk, intikam, ihanet, çaresizlik, duyguları üzerine konuşma
- Kendine, başkalarına ve geleceğe yönelik değışen tutumları belirleme ve bu konuda çalışma
- Travmatik hatırlatıcıları belirleme
- Teröre ilişkin düşünce, duygu ve ruh haline ilişkin toleransı kolaylaştırma
- Uyarlanabilir başa çıkmayı teşvik etme

Terör ve savaş yaşantılarının ardından bireylerin ve çocukların toplanmalarına ve başa çıkmalarına yardımcı olabilecek en önemli uygulamalardan birisi de psikoeğitim programlarının hazırlanması ve uygulanmasıdır. Psikoeğitim kişileri travmaya maruz kalma, yas, risk, koruyucu faktörler, başa çıkma stratejileri, problem çözme becerileri ve stres yönetimi tekniklerinin etkileri hakkında bilgilendiren bir müdahaledir. Amaç, afet tepkilerini normalleştirmek, hayatta kalanların kontrol hissini artırmak, ailelerin daha fazla değerlendirme veya müdahale gerektiren durumları tanımasına yardımcı olmak, çocuklar ve aileler için sosyal destekleri belirlemeye ve kullanmaya teşvik etmek ve uyarlanabilir başa çıkmayı teşvik etmektir. Psikoeğitim, kendi ebeveynlik becerilerine olan güvenlerini artırarak ve çocuklarını nasıl destekleyeceklerine dair özel rehberlik sağlayarak ebeveynler için güven verici olabilir (Cohen vd., 2006; Gard ve Ruzek 2006; Young 2006).

Ebeveynler, çocuklarıyla travmatik olaylar hakkında nasıl konuşacaklarını anlamak için yardıma ihtiyaç duyabilir. Ebeveynler, çocuğun korku ve kaygılarını ifade etmesine saygı duyabilmeli ve çocuğun hikâyesini dinleyebilmelidir. İdeal olarak, ebeveynlerin iletişimlerinde dürüst olmaları, güvenli bir ortam oluşturmaları, çocuklarıyla empati kurmaları, destekleyici ve anlayışlı olmaları beklenmektedir. Ebeveynler, çocukların afet deneyimini yönetmeye yönelik doğal eğilimlerini teşvik etmeli ve öfke ve kaygı gibi duyguları ifade etmesine izin vermelidir. Ebeveynler çocuklarının soru sormalarını teşvik edebilir; çocuğuyla kendi duygularını paylaşabilir, iş, yemek, uyku ve eğlence gibi ev rutinlerini sürdürebilirler. Ayrıca ebeveynler, çocuklarının polis,

itfaiye ve acil durum personeli gibi güvenilir toplum yardımcılarını belirlemelerine yardımcı olabilir ve çocuklara acil durum numaraları ve yardıma nasıl erişecekleri konusunda rehberlik sağlayabilirler. Ebeveynler ve bakıcılar, çocukların felaket anılarını tetikleyen durumlar, etkinlikler veya yerler gibi travmatik hatırlatmalara maruz kalmasını en aza indirmeye teşvik edilir (Shaw, Espinel ve Shultz, 2007).

Alanda gerçekleştirilen çalışmalar felaketin hemen sonrasında hangi müdahalelerin en yararlı olduğunu ve hangilerinin sürekli iyileşme için en etkili olabileceğini ayırt etmeye başlamıştır. Psikososyal müdahaleler belirli bir süreç içerisinde gerçekleştirilir. Psikolojik İlk Yardım, felaketin hemen sonrasında uygulanır ve bunu gerektiğinde kriz odaklı müdahale stratejileri izler. Devam eden değerlendirme, kalıcı sıkıntı ve ortaya çıkan psikolojik problemi belirlerse kalıcı terapötik müdahaleler kullanılır.

Psikoeğitim Uygulamalarında Uygulayıcının Önemi

Çocuklara travmatik olayların neden olduğu stresle nasıl başa çıkılacağı konusunda yardım yöntemlerinin öğretilmesinin ileride gelişebilecek sorunların ortaya çıkmasını engellediği bilinen bir gerçektir. Uygulayıcılar travmatik olaylarla ilgili normal tepkiler hakkında öğrencileri bilgilendirerek süreci anlamlandırmalarına yardımcı olmaları ve travmatik olaylar sırasında okul/sınıf içi uygulamalarla ilgili öğrencileri hazırlamaları; yaşanan olayın etkilerini azaltmakta ve normalleşme sürecinde öğrencilerin psikolojik sağlımlıklarını artırmaktadır. Ayrıca;

- Çocukların oyun ve diğer okul etkinliklere katılması, özellikle afet dönemlerinde fazlaca ihtiyaç duydukları, süreklilik, değişmezlik ve normallik hissinin oluşmasına yardımcı olur.
- Uygulayıcıların yardımıyla daha ileri düzeyde psikolojik yardıma ihtiyacı olan çocuklar belirlenerek gerekli yönlendirme yapılabilir.
- Öğretmenler, sadece çocukları eğitmek ve onlara belirli bilgi ve becerileri öğretmekle kalmazlar, aynı zamanda onların mutlu ve sağlıklı büyümelerine yardımcı olacak bir öğrenme ve gelişme ortamı yaratırlar.
- Öğretmenler çocuklarla birlikte oldukları için, onların ihtiyaçlarını daha iyi bilir ve gerektiğinde onlara yardım edebilirler.

NOT: Öğretmenler, travmatik yaşantıların normalleştirilmesi ve okulların hem velilere hem de çocuklara yardım ve destek sağlayan kurumlar haline gelmesinde önemli görevler üstlenebilirler. Araştırmalar, öğretmenlerle olan ilişkinin, travmatik bir yaşantının ardından çocukların yaşamında daha da önemli hale geldiğini göstermektedir.

Psikoeğitim Programı Amacı

Bu program travma sonrasında öğrencilerin tepkilerini normalleştirmek ve zorlayıcı yaşantıların etkileri konusunda öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarını arttırmak amacıyla oluşturulmuştur. Program öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmıştır.

Programın Uygulanması

Bu program psikolojik danışman/rehber öğretmenler tarafından uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Programın uygulanmasından önce psikolojik danışman/rehber öğretmen tarafından okul yönetimi ve tüm öğretmenlere, uygulanacak psikoeğitim programı hakkında bilgi verilecektir. Programın uygulanması sürecindeki görev ve sorumluluklar aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir:

1. Okulda psikoeğitim programının planlaması ve yürütülmesi sürecinden okul müdürü sorumludur.
2. Programın uygulanması için gerekli düzenlemeler okul yönetimi tarafından sağlanacaktır.
3. Psikolojik danışman/rehber öğretmen veli ve öğretmen oturumları ile öğrenci oturumlarını yapmakla yükümlüdür.
4. Ancak afet ve acil durumlarda bölgeyi büyük oranda etkileyen travmatik olaylarda Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün izni ve onayı ile öğrenci oturumları psikolojik danışman/rehber öğretmen müşavirliğinde, sınıf rehber öğretmeni tarafından uygulanabilir.
5. Öğretmen ve veli oturumları öğrenci oturumlarından önce yapılmalıdır.
6. Öğrenci oturumunun ardışık günlerde yapılmaması şartı ile iki hafta içerisinde tamamlanması, aynı gün yapılacak olan oturumların ardışık ders saatlerinde yapılması esastır.
7. Öğrenci oturumları yapılırken grup sayısı 20 kişiyi geçmemelidir. Ancak afet ve acil durumlarda bölgeyi büyük oranda etkileyen travmatik olaylarda sınıf mevcudu kadar öğrenciye uygulanabilir.
8. Psikoeğitim uygulamaları sırasında yapılan paylaşımlarla ilgili "gizlilik" ilkesi dikkate alınmalıdır.
9. Psikolojik danışman/rehber öğretmenler, psikoeğitim programının uygulanması sürecinde travmatik olaydan ileri düzeyde etkilendiği düşünülen öğrencileri ilgili kurum ya da kuruluşlara yönlendirmelidir.

Etkinlikler Uygulanırken Dikkat Edilecek Hususlar

1. Uygulayıcı psikoeğitim öğrenci oturumlarına başlamadan önce, etkinlikleri dikkatle okumalı ve psikoeğitim programı çıktısını alarak ön hazırlıklarını tamamlamalıdır.
2. Etkinlik paylaşımlarında öğrencilerin gönüllülüğü esastır. Paylaşımında bulunmak istemeyen öğrenciler teşvik edilmeli, fakat zorlanmamalıdır.
3. Psikoeğitim programı uygulamasında, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri önemlidir. Bu nedenle etkinlik uygulamalarında olabildiğince fazla öğrenciye söz hakkı verilmesi, zaman kaygısıyla paylaşımların eksik bırakılmaması faydalı olacaktır.

Özel Eğitim İhtiyacı Olan Öğrenciler İçin Ek Bilgi Ve Uyarılar

1. Etkinlikler, görseller ve oyuncaklarla desteklenebilir.
2. Etkinlikleri anlamakta güçlük yaşayan öğrenciler için tekrar yapılabilir.
3. Öğrenciler, etkinliklere katılım konusunda teşvik edilmelidir.
4. Etkinliklerin uygulanma sürecinde ihtiyaç halinde öğrencilerin ailesinden yardım alınmalıdır.
5. Etkinlik içerisinde geçen ve öğrencinin bilmediği kavramlar açıklanmalıdır.
6. Resim çizmek ve gözlerini kapatmak istemeyen öğrenciler zorlanmamalıdır.

Programın Değerlendirilmesi

Psikoeğitim programının gerçekleştirilmesi surecinde ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Yapılan izleme neticesinde değerlendirme, sure ve sonuç odaklı olmak üzere iki aşamalı yürütülmelidir. Sure değerlendirmesi; uygulayıcı tarafından Psikoeğitim Programı Değerlendirme Formu doldurularak gerçekleştirilmeli. Sonuç değerlendirmesi; rehberlik ve psikolojik danışma servisince yapılmalıdır. Psikoeğitim oturumlarının tamamlanmasından sonra ise programın amaçlarına ulaşıp ulaşmadığını tespit edebilmek amacıyla gözlem, anket vb. lme araçları ile değerlendirmelere yönelik çalışmalara devam edilmelidir.

PSİKOSOSYAL DESTEK
TERÖR PSİKOEĞİTİM PROGRAMI
OKUL ÖNCESİ

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 1 Terör Yaşantısını Anlamlandırmak</p> <p>Oturum 1: Tanışma ve Terör Yaşantısını Anlamlandırma</p>	<p>“Terör saldırısı sonrası çocukların bu saldırı öncesi, sırası ve sonrasındaki deneyimlerini anlamlandırmalarına yardımcı olmak “</p>	<p>“Çocuğun terör saldırısı sonrası dünyaya ve kendine ilişkin değişen varsayımlarını gözden geçirmelerine fırsat vermek”</p> <p>“Çocuğa terörle ilgili deneyimlerini bir bütün halinde tanımlamasına ve ifade etmesine destek olmak”</p> <p>“Çocuğun kaygı ve öfke hissetmesine neden olan terör saldırısıyla ilgili anımsatıcıları fark etmelerine rehberlik etmek”</p> <p>“Çocuğun travmatik olayla ilgili deneyimlerini normalleştirmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi</p> <p>Layne, C. M., Saltzman, W. R., Poppleton, L., Burlingame, G. M., Pašalić, A.</p> <p>Duraković-Belko, E. Ćampara, N., Musić, M., Đapo, N., Arslanagić, B. Steinberg, A.</p> <p>M., & Pynoos, R. S. (2008). Effectiveness of a School-Based Group Psychotherapy</p> <p>Program for War-Exposed Adolescents: A Randomized Controlled Trial. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 47, 1048-1062.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America, 12(2), 319-342. doi: 10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 2 Duygu ve Beden İlişkisini Kurmak</p> <p>Oturum 2: Terör Yaşantısı Sonrası Duygu ve Beden Arasında Bağ Kurma</p>	<p>“Çocukların terör saldırısı sonrası psikosomatik belirtileri keşfetmelerine ve başa çıkma becerileri kazanmalarına yardımcı olmak”</p>	<p>“Çocuğun duygu ve beden arasındaki ilişkiyi anlamalarına rehberlik etmek”</p> <p>“Çocuğun terör saldırısı sonrası yaşadığı duygulara ve duygularının bedeninde oluşturduğu değişimlere ilişkin farkındalık kazanmasına yardımcı olmak”</p> <p>“Çocuğa terör saldırısı sonrası deneyimlenen duyguları fark etme ve isimlendirme becerisi kazandırmak”</p>	<p>Berger, R., Pat-Horenczyk, R., & Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies</i>, 20(4), 541-551.</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Palmer, L. (2012). <i>The PTSD Workbook for Teens: Simple, Effective Skills for Healing Trauma</i>. New Harbinger Publications.</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. <i>Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America</i>, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 3 Kişisel Kaynakları Güçlendirmek</p> <p>Oturum 3: Yeni Baş Etme Becerileri Kazanma</p>	<p>“Terör saldırısı sonrası çocukların sahip olduğu kaynakları fark etmenlerine ve bu kaynakları arttırmalarına destek olmak”</p>	<p>“Çocuğun terör saldırısı sonrası tepkileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları fark etmesini sağlamak”</p> <p>“Çocuğa yeni baş etme becerileri kazandırmak”</p> <p>“Çocuğun farklı baş etme yönlerine dair farkındalığını arttırmak”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi</p> <p>Berger, R., Pat-Horenczyk, R., & Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies</i>, 20(4), 541-551.</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 4 Duyguları Düzenlemek</p> <p>Oturum 4: Duyguları Fark Etme, İsimlendirme Ve Düzenleme</p>	<p>“Çocukların terör saldırısı sonrası duygularını fark etmenlerine, bu duyguları isimlendirmelerine ve düzenlemelerine yardımcı olmak”</p>	<p>“Çocuğun terör saldırısı sonrası hissettiği duyguları normalleştirmesine yardımcı olmak”</p> <p>“Çocuğun güvende olma duygusunu kazanmasına rehberlik etmek”</p> <p>“Çocuğa duygularını düzenleme becerisi kazandırmak”</p> <p>“Çocuğun duygularını uygun yöntemlerle ifade etmesine rehberlik etmek”</p>	<p>Berger, R., Pat-Horenczyk, R., & Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies</i>, 20(4), 541-551.</p> <p>Foa, E. B., Chrestman, K. R., & Gilboa-Schechtman, E. (2008). Prolonged exposure therapy for adolescents with PTSD emotional processing of traumatic experiences, therapist guide. Oxford University Press.</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Layne, C. M., Saltzman, W. R., Poppleton, L., Burlingame, G. M., Pašalić, A.</p> <p>Duraković-Belko, E. Čampara, N., Musić, M., Đapo, N., Arslanagić, B. Steinberg, A.</p> <p>M., & Pynoos, R. S. (2008). Effectiveness of a School-Based Group Psychotherapy Program for War-Exposed Adolescents: A Randomized Controlled Trial. <i>Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry</i>, 47, 1048-1062.</p> <p>Palmer, L. (2012). <i>The PTSD Workbook for Teens: Simple, Effective Skills for Healing Trauma</i>. New Harbinger Publications.</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 5 Kayıp ve Yasla Başa Çıkmak</p> <p>Oturum 5: Kayıp ve Yasla Başa Çıkma</p>	<p>“Terör saldırısı sonucu yakınlarını kaybeden çocuklara bu kayıplarla baş edebilme becerisi kazandırmak”</p>	<p>“Çocuğun kayıp ve yasa ilişkin deneyimleri keşfetmesine destek olmak”</p> <p>“Çocuğun kayıp ve yasa ilişkin duygularını ifade etmesine fırsat vermek”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Layne, C. M., Saltzman, W. R., Poppleton, L., Burlingame, G. M., Pašalić, A.</p> <p>Duraković-Belko, E. Ćampara, N., Musić, M., Đapo, N., Arslanagić, B. Steinberg, A.</p> <p>M., & Pynoos, R. S. (2008). Effectiveness of a School-Based Group Psychotherapy Program for War-Exposed Adolescents: A Randomized Controlled Trial. <i>Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry</i>, 47, 1048-1062.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p> <p>Saltzman, W. R., Pynoos, R. S., Layne, C. M., Steinberg, A. M., & Aisenberg, E. (2001). Trauma- and grief-focused intervention for adolescents exposed to community violence: Results of a school-based screening and group treatment protocol. <i>Group Dynamics: Theory, Research, and Practice</i>, 5(4), 291-303. doi:10.1037/1089-2699.5.4.291</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. <i>Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America</i>, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 6 Sosyal Destek Kaynaklarını Fark Etme</p> <p>Oturum 6 : Sosyal Destek Kaynaklarını Keşfetme ve Arttırma</p>	<p>“Terör saldırısı sonrası çocukların kişilerarası ilişkileri yapılandırılmalarına ve güçlendirmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>“Çocuğun terör yaşantısı sonrası uyumunda sosyal destek kaynaklarının önemini anlamasına rehberlik etmek”</p> <p>“Çocuğun zorlu yaşam olaylarında destek alabileceği kaynakların sayısını arttırmasına destek olmak”</p> <p>“Çocuğun sosyal destek kaynaklarını fark etmesine yardımcı olmak”</p>	<p>Cox, J., Davies, D. R., Burlingame, G. M., Campbell, J. E., & Layne, C. M., & Katzenbach, R. J. (2007). Effectiveness of a Trauma/Grief-Focused Group Intervention: A Qualitative Study with War-Exposed Bosnian Adolescents. <i>International Journal of Group Psychotherapy</i>, 57, 319-345. DOI:10.1521/ijgp.2007.57.3.319</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. <i>Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America</i>, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>
<p>Modül 7 Benlik Saygısını Arttırmak</p> <p>Oturum 7: Kendini Tanıma ve Kabul Etme</p>	<p>“Çocukların yaşadıkları bu travmatik durumun üstesinden gelebileceğine ilişkin inancın gelişmesine destek olmak”</p>	<p>“Çocuğun güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesine destek olmak”</p> <p>“Çocuğun sahip olduğu özelliklerin başa çıkma becerilerini nasıl etkilediğini fark etmesine rehberlik etmek”</p> <p>“Çocuğun zayıf yönlerini kabul etmesine yardımcı olmak”</p>	<p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., ... & Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. <i>Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes</i>, 70(4), 283-315.</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 8 Gelecekle Bağ Kurmak</p> <p>Oturum 8: Amaç Belirleme ve Umudu Arttırma</p>	<p>“Çocukların terör saldırısı sonrası amaç belirleyebilmelerine, plan yapmalarına ve geleceğe umutla bakmalarına destek olmak”</p>	<p>“Çocuğa amaç belirleme becerisini kazandırmak”</p> <p>“Çocuğa amaçlarına ulaşması için plan yapma becerisi kazandırmak”</p> <p>“Çocuğun umudunu arttırmasına destek olmak”</p> <p>“Çocuğun geleceğini şekillendirirken umudun rolünü fark etmesine rehberlik etmek”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., ... & Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. <i>Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes</i>, 70(4), 283-315.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p>

MODÜL 1

TERÖR YAŞANTISINI ANLAMLANDIRMAK

Oturum 1: Tanışma ve Terör Yaşantısını Anlamlandırma

Etkinliğin Adı:	Küçük Tavşan ve Ailesi
Amacı:	<p>Çocuğun terör saldırısı sonrası dünyaya ve kendine ilişkin değişen varsayımlarını gözden geçirmelerine fırsat vermek.</p> <p>Çocuğa terörle ilgili deneyimlerini bir bütün halinde tanımlamasına ve ifade etmesine destek olmak.</p> <p>Çocuğun kaygı ve öfke hissetmesine neden olan terör saldırısıyla ilgili anımsatıcıları fark etmelerine rehberlik etmek.</p> <p>Çocuğun travmatik olayla ilgili deneyimlerini normalleştirmelerine yardımcı olmak.</p>
Yöntem:	Soru cevap, Hikâye Anlatımı
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Resim kâğıtları, kalem, boya
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Küçük tavşanın hikâyesini okurken ses tonuna dikkat edilmesi önemlidir. Ayrıca uygulayıcı süreç içerisinde çocukları gözlemlemeli ve terör sürecini daha ağır ve zor koşullarda yaşamış çocukları belirleyebilmelidir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<p>1. Ekrana Ek-1'de verilen "Tavşan Ailesi" resmi yansıtılır ya da çıktısı alınarak öğrencilerin görebileceği bir yere asılır. "Merhaba çocuklar, sizinle bugün yaşamımızda ani gelişebilen zorlandığımız konular hakkında konuşacağız. Bu süreçte kimi zaman hikâyeler dinleyeceğiz, kimi zaman resimler çizeceğiz, kimi zaman oyunlar oynayacağız."</p> <p>2. Şimdi size kısa bir hikâye anlatacağım bakalım bu hikâyede neler olmuş?</p> <p>Çocuklar hikâyeyi dinleyebilecekleri uygun bir şekilde otururlar ve uygulayıcı bütün öğrencilerin hikâyeyi dinleyip dinlemediğini kontrol eder. Bu aşamada ses tonuna dikkat edilmelidir.</p> <p>Yemyeşil ormanda küçük tavşan ailesi birlikte eğlenceli bir gün geçirirler. Yine sıradan bir günde etrafta farklı bir koşuşturmanın olduğunu fark ettiler. Ne olduğunu anlamayan tavşan ailesi de korkarak evlerinden çıktılar ve ormandan uzaklaştılar. Kim olduğunu bilmedikleri birileri tarafından evleri zarar görür. Baba ve anne tavşan "artık burada kalmamız güvenli değil, hep beraber büyükbabanın evine gidiyoruz" der ve ailecek yolculuk başlar. Küçük tavşan ne olduğunu anlayamaz ve ailesi ile birlikte yolculuğa çıkarlar:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Sizce küçük tavşan neler yaşamış olabilir? • Küçük tavşan ne hissetmiş olabilir? • Sizce küçük tavşan aklından neler geçirmiş olabilir? • Küçük tavşan kendini korumak için ne yapmış olabilir? • Bu hikâyenin sonu nasıl bitmiş olabilir? • Peki, siz buna benzer bir şey yaşadınız mı? • Aklınızdan neler geçmişti? • Peki, siz nasıl hissetmişsiniz? • Kendinizi korumak için neler yaptınız? <p>Uygulayıcı cevapları için çocuklara teşekkür eder. Bu süreçte konuşmaktan çekinen çocuklara da söz hakkı verilebilir. Bütün çocukların konuşmasına teşvik etmek önemlidir. Soru cevap kısmının ardından hikâyenin sonu ile ilgili çocukların resim çizmesi istenir. “Hadi hep birlikte bu hikâyenin mutlu sonla bitmesi için bir resim çizelim” denir ve öğrencilere kâğıtlar ve boyalar dağıtılır. Çizilen resimler bütün sınıfa asılır. Resimlerin sonunda çocuklara aşağıdaki açıklama yapılarak modül sonlandırılır. “Çocuklar bazı durumlarda ani beklenmedik olaylar yaşayabiliriz. Bu yaşadıklarımız güçlü ve korkutucu bir sesi, olumsuz görüntüleri içerebilir. Böyle durumlarda korkmamız ve ne yapacağımızı bilemememiz oldukça normaldir. Sizler de bunu güzel ifade ettiniz. Büyüklerimizle konuşmak onlardan yardım istemek böyle zamanlarda bizi rahatlatır. Sizin de son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı? Teşekkürler. Haftaya farklı bir çalışmada tekrar görüşmek üzere.”</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Süreçte sorularla çocukların yaşadıklarını ifade etmelerine izin vermek önemlidir. Bütün resimlerin sınıfta sergilenmesine dikkat edilmelidir.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Çocukların arasından genellikle olumsuz cevaplar vermeye eğilimli olanlar ya da terörden daha ağır düzeyde etkilenmiş çocuklar olabilir. Bu çocuklarla ve aileleri ile görüşülebilir ve bu çocuklar bireysel olarak da desteklenebilir.
Etkinliği Geliştiren:	Bu etkinlik 14-18 Mayıs 2021 tarihinde gerçekleştirilen çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin katkılarıyla hazırlanmıştır.
Ek:	Ek-1 Küçük tavşan ailesi

EK-1 KÜÇÜK TAVŞAN AİLESİ

MODÜL 2

DUYGU VE BEDEN İLİŞKİSİNİ KURMAK

Oturum 1: Terör Yaşantısı Sonrası Duygu ve Bedensinde Bağ Kurma

Etkinliğin Adı:	Duygularımın Dili
Amacı:	Çocuğun duygu ve beden arasındaki ilişkiyi anlamalarına rehberlik etmek. Çocuğun terör saldırısı sonrası yaşadığı duygulara ve duygularının bedeninde oluşturduğu değişimlere ilişkin farkındalık kazanmasına yardımcı olmak. Çocuğa terör saldırısı sonrası deneyimlenen duyguları fark etme ve isimlendirme becerisi kazandırmak.
Yöntem:	Drama
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	EK-1 duygu resimleri, müzik
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Ek-1'de yer alan duygu resimleri sınıfın görünür farklı yerlerine asılır. Modülün ilk aşamasında önemli olan çocukların duygularını bedenleri ile ifade etmelerinin desteklenmesidir. Bu aşamada uygulayıcı kendi hareketleri ile öğrencilere model olabilir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Merhaba herkese. Şimdi hepimiz ayağa kalkalım ve müziğin ritmine göre yürüyalim. Şimdi, sallanarak yürüyalim. Ayaklarımızı vuralım. Kollarımızı sallayalım. Çok güzel... 2. Şimdi çok mutlu bir şekilde yürüyalim. Mutlu iken ne yaparız? Vücudumuzun şekli nasıl olur? peki yüz ifademiz nasıl olur? Çok mutlusunuz ve bu dışarıdan da anlaşılıyor. Çok güzel aferin hepinize. (Uygulayıcı önce öğrencilerden yapmasını bekler ve ardından kendisi de örnek göstererek devam eder) 3. Şimdi üzgün bir şekilde yürüyalim. Üzgün iken ne yaparız? Vücudumuzun şekli nasıl olur? peki yüz ifademiz nasıl olur? Üzgünmüş gibi yapalım ve bu dışarıdan da belli olsun. 4. Şimdi korkmuş bir şekilde yürüyalim. Korkmuş isek ne yaparız? Vücudumuzun şekli nasıl olur? peki yüz ifademiz nasıl olur? Korkmuş gibi yapalım ve bu dışarıdan da belli olsun.

	<p>5. Şimdi kızgın bir şekilde yürüelim. Korkmuş isek ne yaparız? Vücudumuzun şekli nasıl olur?, peki yüz ifademiz nasıl olur?. Korkmuş gibi yapalım ve bu dışarıdan da belli olsun.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uygulayıcı aşağıdaki şekilde açıklamada bulunur ve ardından etkinliğin diğer aşamasına geçer. “Gördüğünüz gibi çok farklı duygular var ve bütün duygular bizim ihtiyaçlarımızı karşılıyor. Örneğin korktuğumuzda kendimizi koruruz. Kızgın olduğumuzda memnun olmadığımız bir durum vardır bunu biz ve çevremiz fark edebilir. Önemli olan duygularımızı fark etmek ve bazı duyguların olumsuz etkilerine karşı kendimizi koruyabilmek <p>6. Uygulayıcı sınıfa astığı (Ek-1) duygu resimlerini öğrencilere gösterir ve bu duyguları tekrar öğrencilere tanıtır. Her duygu için kendisi de örnek verebilir. Örneğin: “Ben uzun süredir görmediğim bir arkadaşımı gördüğümde çok mutlu olurum” gibi...</p> <p>7. Şimdi çocuklar size örnek durumlar okuyacağım ve böyle bir durumda nasıl hissederseniz o duygunun olduğu resme gitmenizi isteyeceğim.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sevdiğiniz bir yemek piştiğinde nasıl hissedersiniz? • Sevdiğiniz bir oyuncağınız kırıldığında nasıl hissedersiniz? • Sevdiğiniz bir oyuncak alındığında nasıl hissedersiniz? • Arkadaşınız size yanlışlıkla vurduğunda nasıl hissedersiniz? • Çok ani bir gürültü duyduğunuzda nasıl hissedersiniz? • Haberlerde olumsuz görüntülerle karşılaştığınızda nasıl hissedersiniz? <p>Çocukların kendilerine uygun cevaplara göre ilgili duygu resimlerine ulaşması sağlanır. Burada çocukların aynı durumlara farklı tepkiler vereceği vurgulanır. Etkinliğin bu aşamasında çocukların yerlerine oturması ve birazdan soracağınız soruları düşünmeleri istenir. Aşağıdaki sorularla süreç devam eder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • “Ani ve beklenmedik bir olay olduğunda ya da ani bir ses duyduğunuzda nasıl hissetmişsiniz ya da hissedersiniz, kimler söylemek ister?” Çocukların cevapları alınır ve cevap vermeleri konusunda cesaretlendirilir. • “Peki, hatırlayalım isterseniz ani ve beklenmedik bir olay olduğunda ve korktuğunuzda vücudunuzda neler olmuştu?” <p>Çocukların cevaplarının ardından olumsuz, beklenmedik olaylar yaşandığında ve korktuğumuzda bedenimizde farklı tepkilerin olabileceği konusunda kısa bir konuşma yapılarak etkinlik tamamlanır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Bütün çocukların soruları cevaplamaları kazanım için önemlidir.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Bazı çocukların verdikleri tepkiler ve beden duyuları çok ağır olabilir ve bu çocuklar ile bireysel çalışılması gerekebilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek-1 Duygu resimleri

EK-1 DUYGULAR RESİMLERİ

Güleç

Endişeli

Çok Endişeli

Korkmuş

Şaşırılmış

Utangaç

Farklı

Yeni fikir Bulan

Çok Korkmuş

Sevimli

Şakacı

Mutsuz

Üzgün

Şaşkın

Mutlu

Kızgın

Öfkeli

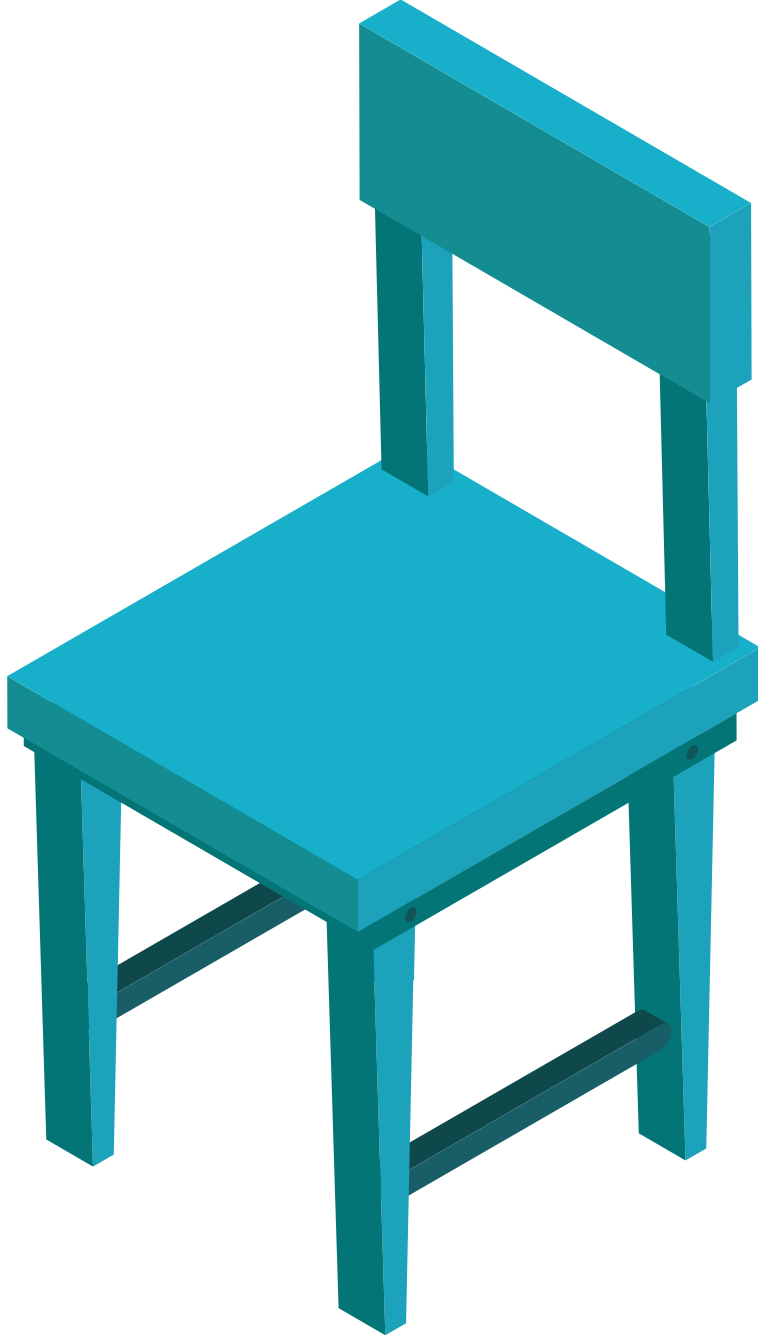
Düşünen

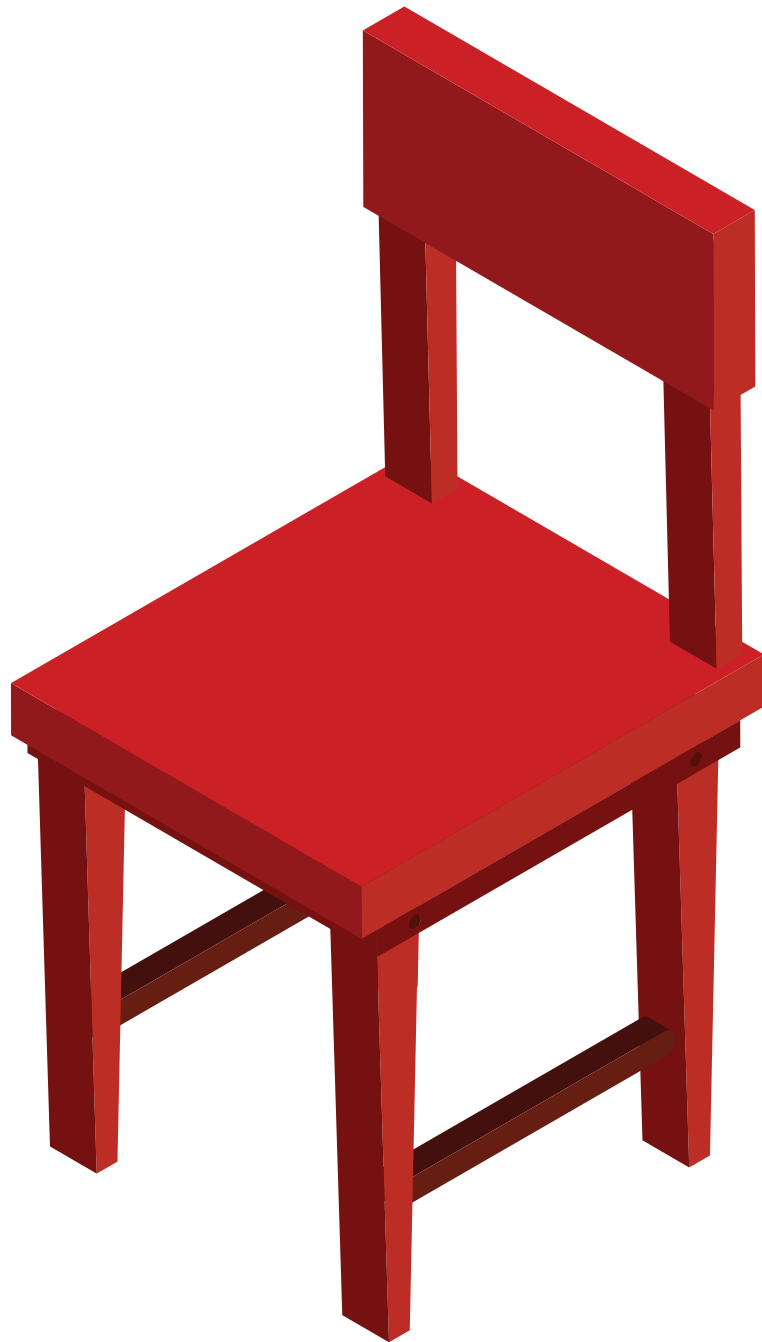
MODÜL 3 KİŞİSEL KAYNAKLARI GÜÇLENDİRMEK

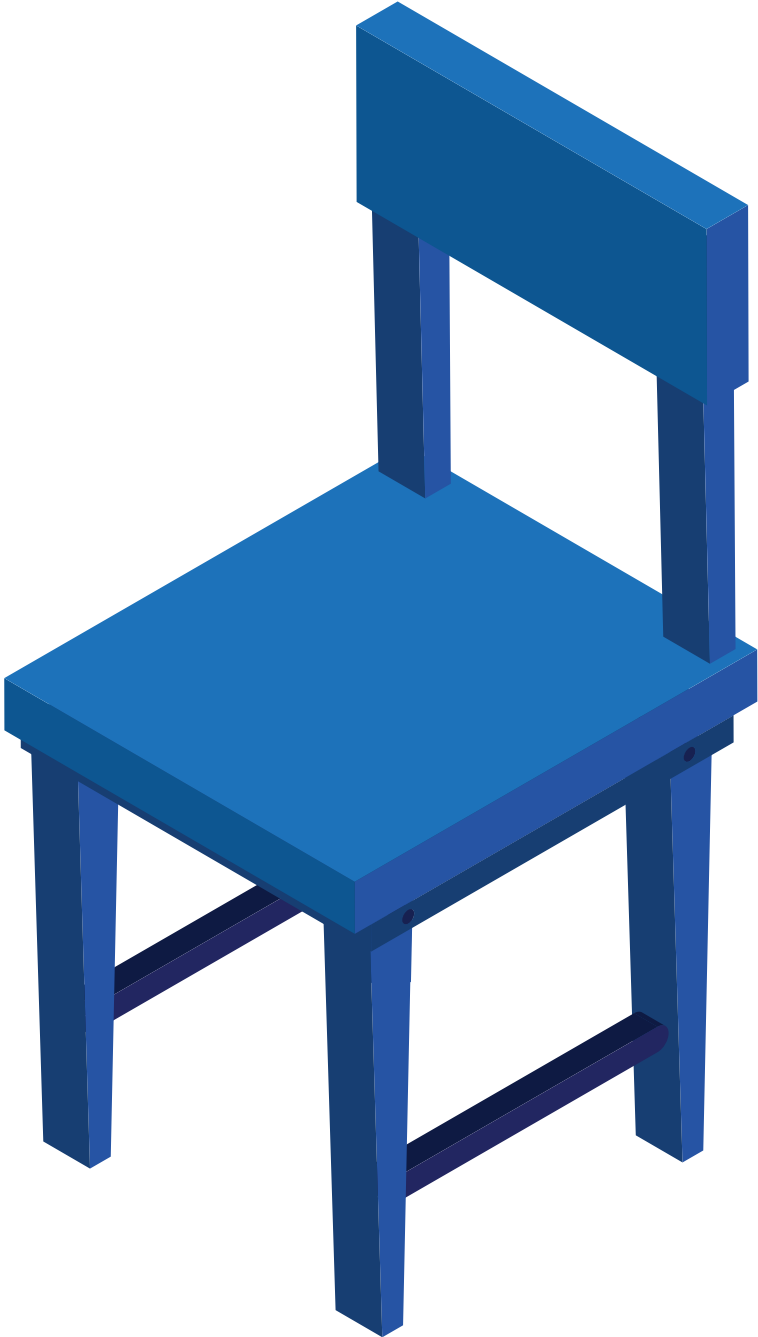
Oturum 3: Yeni Baş Etme Becerileri Kazanma

Etkinliğin Adı:	Renk Kapmaca
Amacı:	Çocuğun terör saldırısı sonrası tepkileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları fark etmesini sağlamak. Çocuğa yeni baş etme becerileri kazandırmak. Çocuğun farklı baş etme yöntemlerine dair farkındalığını arttırmak.
Yöntem:	Drama
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Sandalye, müzik
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Bu etkinlik için çocuk sayısı kadar sandalye ve uygun mekan gerekmektedir. Sandalye ve ortam önceden hazırlanabilir. Sandalye kapma süreci için bir müziğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgisayar ya da telefonda sağlanabilir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çocuk sayısı kadar sandalye ayarlanır ve sınıfın ortasına konur. Sandalyelerin üzeri eşit sayıda olmak üzere turkuaz-kırmızı-mavi olma üzere renkli kâğıt (Ek-1) yapıştırılır. 2. Merhaba çocuklar buraya sandalyeler ve üzerine de renkli kâğıtlar yerleştirdim. Hangi renkler var bakalım. Kırmızı duyguları, mavi davranışları ve turkuaz baş etme becerilerini temsil ediyor. Örneğin eşyayı kaybettiğimde nasıl hissederim? Evet üzülebilirim. Bu kırmızı kâğıt asılı sandalye için. Peki, nasıl davranırım. Eşyam nerde diye arayabilirim. Bu mavi kâğıt asılı sandalye için. Peki, ne yapabilirim? Çevreme sorabilirim gören oldu mu diye araştırırım. Yenisini alabilirim. Bu da turkuaz kâğıt asılı sandalye için örnek bir durum. <p>Uygulayıcı burada anlatılan bir örneği sandalyelere oturarak gösterebilir. Bu aşamada önemli olan çocukların oyun içerisinde ne yapabileceklerini anlamalarıdır. Ardından çocuklara oyun anlatılır.</p> <p>Çocuklar sandalyenin etrafında halka olurlar ve müzik eşliğinde dönerek dans ederler. Müzik durduğunda çocukların bir sandalyeyi kapması gerekir. Çocuklara sandalyelerinin renginin tek tek sorulur ve sonra onlara bir durum verilir ve önce kırmızı sandalyeler, sonra mavi ve en son turkuaz sandalyedeki çocuklar kendi renklerine uygun biçimde cevap vermeleri sağlanır. Aşağıda örnek durumlar verilmiştir. Buradaki örnek durumlar kullanılabilir.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • “Deniz çok sevdiği oyuncak ayısını bir türlü bulamaz” örnek olayı söylenir ve kırmızı sandalyedeki öğrencilere böyle bir durumda Deniz’in ne hissettiği sorulur. Daha sonra mavi sandalyedeki öğrencilere Deniz’in bu durumda ne yapmış olabileceği sorulur. En sonunda turkuaz sandalyedeki öğrencilere Deniz’in ne yaparsa kendini daha rahat ve iyi hissedebileceği sorulur. Bütün örnek olaylarda aynı süreç devam ettirilebilir. • “Afacan ve ailesi yaşanan bir olayın ardından ani bir şekilde evlerinden ayrılmak zorunda kaldılar” • “Dışarda arkadaşları ile oyun oynayan Yağmur çok yüksek ve anlamadığı bir gürültüden sonra herkesin kaçıştığını fark eder” <p>Bütün örnek durumlar tamamlandıktan sonra çocuklara bu çalışmada neler öğrendikleri sorularak yaşadığımız olaylarda benzer ve farklı şekillerde hissedebileceğimizi ve her durumla baş etme becerilerimiz olabileceği vurgulanarak etkinlik tamamlanır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Çocuklara etkinliğin sonunda bu çalışmada neler öğrendikleri sorulur.
Uygulayıcıya Not:	Etkinlikteki sorulara yaşadıklarından dolayı farklı ve zor cevap veren çocuk ve aileleri ile bireysel olarak çalışılması gerekebilir.
Etkinliği Geliştiren:	Bu etkinlik 14-18 Mayıs 2021 tarihinde gerçekleştirilen çalışmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin katkılarıyla hazırlanmıştır.
Ek:	Ek-1 Renkli sandalyeler

EK-1 RENKLİ SANDALYELER

MODÜL 4 DUYGULARI DÜZENLEMEK

Oturum 3: Duyguları Fark Etme, İsimlendirme ve Düzenleme

Etkinliğin Adı:	Duygularımı Alkışlıyorum!
Amacı:	Çocuğun stres ve kaygı sırasında vücudundaki değişimlerin farkında varmasına destek olmak. Çocuğun duyguları ile bedendeki değişimler arasındaki ilişkiyi fark etmelerine rehberlik etmek. Çocuğa, terör saldırısı sonrası yaşanan stresle ilgili somatik tepkileri fark etme becerisi kazandırmak.
Yöntem:	Soru-Cevap, Drama
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Ek-1 : Duygu yüzleri (Mutluluk, Öfke, Üzüntü, Kaygı) Ek-2: Mutluluk yüzüm çalışma kağıdı Müzik için aygıt (telefon, hoparlör vb.)
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Uygulayıcı mutluluk yüzüm çalışma kağıdı ile duygu yüzlerini hazır hale getirir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı bir önceki oturumda paylaşımlardaki benzerlikleri vurgulayarak geçen oturumun özetini yaparak bu oturuma başlar. 2. Uygulayıcı "Sizler gibi bütün insanlar bazen korkar bazen kaygılanır. Bazen o kadar mutlu olur ki içi içine sığmaz. Bazen de üzülür. Bugün sizlerle bu duyguları ne zaman hissediyoruz ve hissettiğimizde neler yapıyoruz sorularına cevap bulacağız. En güzeli de bunu yaparken oyun oynayıp eğleneceğiz. Hadi başlayalım." diyerek etkinliğin nasıl yapılacağına dair yönerge verir. 3. Uygulayıcı aşağıdaki yönergeyi vererek etkinliği açıklar: "Çocuklar bu oyunun ismi Duygularımı Alkışlıyorum. Şimdi hepinizden sınıfın köşelerinde bulunan duygu yüzlerinin üzerinde durmasını istiyorum. Hadi ben şimdi sizleri gruplara ayıracağım." (Ek-1'de ki duygular sınıfın farklı köşelerine konur.) (Uygulayıcı katılımcı sayısına göre dört grup oluşturmak üzere eşit dağılım yapar. Örneğin 12 çocuk varsa her bir duygu yüzünün üzerinde 3 çocuk olmalıdır. Çocukları gruplara ayrılarak 1, 2, 3 ve 4 diye sayarak çocukların rastgele gruplara dağılmasını sağlayabilir.)

4. Uygulayıcı "Bakın gördünüz mü ne kadar kolay oldu. Şimdi hepimizin duygusu belli oldu. Şimdi sizlere bazı sorular soracağım. Siz sorulara cevap verince ellerimle ses çıkaracağım. Siz de sıradaki duygu yüzünün üzerine geleceksiniz. Hadi başlayalım." der.
5. Önce "Mutluluk Duygu Yüzü"nden başlamak üzere sırasıyla "Üzüntü Duygu Yüzü"; "Kaygı Duygu Yüzü"; "Öfke Duygu Yüzü"nde duran çocukların paylaşımlar alınır.
6. Her bir duygu yüzünde duran çocuklara şu sorular sorularak cevaplar alınır.

"Hangi duygu yüzünün üzerindesin?"
 "Bu duyguyu başka ne zaman hissettin?"
 "Bu duyguyu neler olduğunda hissedersin?"
 "Bu duyguyu kimlere anlattın?"
7. İlk duygu yüzü tamamlandığında uygulayıcı ellerini çırpır. Ve çocuklar sıradaki duygu yüzüne gider.
8. Duygu yüzleri üzerinde geçişler yapılırken uygulayıcı müziği açar. Çocuklar müzik eşliğinde dans ederek diğer duygu yüzüne gider.
9. Uygulayıcı her bir duygu yüzü için bu soruları sorduktan sonra benzerliklere ve farklılıklara vurgu yapar.
10. Uygulayıcı terör yaşantısı sonrasında bu tür duyguların normal olabileceğine ve terör yaşantısı olan pek çok kişiyi etkileyebildiğine dair vurgu yapar.
11. Uygulayıcı "Bu duyguları hissettiğimize yapabileceklerimiz var. Öfkelendiğimde 1'den 10'a kadar sayıp sakinleşebilirim. Üzüldüğümde arkadaşarımla konuşabilir veya resim çizebilirim ve mutlu olmaya başlayabilirim. Bakalım sizler o duygu yüzlerinde neler yapıyorsunuz?" diyerek önce "Üzüntü Duygu Yüzü"nden başlamak üzere sırasıyla "Kaygı Duygu Yüzü"; "Öfke Duygu Yüzü"nde duran çocukların paylaşımlarını alır.
12. Her bir çocuk en az bir tane duygu ile olumlu baş etme biçimlerini söylediğinde etkinliğin bu kısmı tamamlanır. İsterse uygulamayı Ek-3'ten yararlanabilir.
13. Uygulayıcı herkesin farklı bir şekilde duygularını kontrol etmeye çalıştığına dair vurgu yapar.
13. Uygulayıcı duyguları ve duygularla baş etme biçimleri arasında benzerlikleri ve farklılıkları özetler.
14. Uygulayıcı çocuklara Ek -2'de "Mutluluk Yüzüm" çalışma kâğıdını dağıtır.
15. Uygulayıcı tüm çocuklardan mutluluk yüzlerini boyamalarını ister.
16. Mutluluk yüzleri boyandığında çocuklardan mutluluk yüzlerini arkadaşlarına gösterip panoya asmaları istenir.
17. Uygulayıcı "Bugün harikaydınız çocuklar. Hepiniz duygularını anlattınız. Birbirimize ne kadar benziyoruz değil mi? Bazen mutluyuz bazen üzüntülüüz." diyerek etkinliği tamamlar.

Kazanımın Değerlendirilmesi:	<p>Öğrencilerin terör sürecinde hissettiklerini adlandırabilmeleri.</p> <p>Öğrencilerin duygu yüzlerindeki ifade ettiği duygular ile terör yaşantısındaki duyguları eşleştirmeleri.</p> <p>Öğrencilerin duygularını anlatabilmeleri.</p>
Ödevler:	Bir hafta içerisinde yaşadıkları duyguları aileleriyle paylaşmaları ödev olarak verilir.
Uygulayıcıya Not:	<p>Çocukların ifade ettikleri duygular yaşadıkları ile ilişkilendirilmelidir.</p> <p>Terör yaşantısıyla ilgili duyguların normal olduğuna vurgu yapılmalıdır.</p> <p>Duygularını ifade etmekte güçlük çeken öğrencilerle bireysel görüşmeler yürütülebilir.</p> <p>Uygulayıcı sorduğu sorulara cevap alırken tüm öğrencilere söz vermeye özen göstermelidir.</p> <p>Gelişim dönemi gereği çocuklar cevap veremediğinde uygulayıcı örnekler vermeye dikkat eder.</p> <p>Uygulayıcı katılımcılardan gelen cevaplar arasında benzerlikleri ve farklılıkları bularak özetlemeler yapmalıdır. Her bir soruya dair özetlemeler yapması gerekmektedir.</p>
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek-1 Duygu yüzler, Ek-2 Mutluluk yüzüm, Ek-3 Olumlu baş etme yöntemlerim

EK-1 DUYGU YÜZLER

MUTLULUK

ÜZÜNTÜ

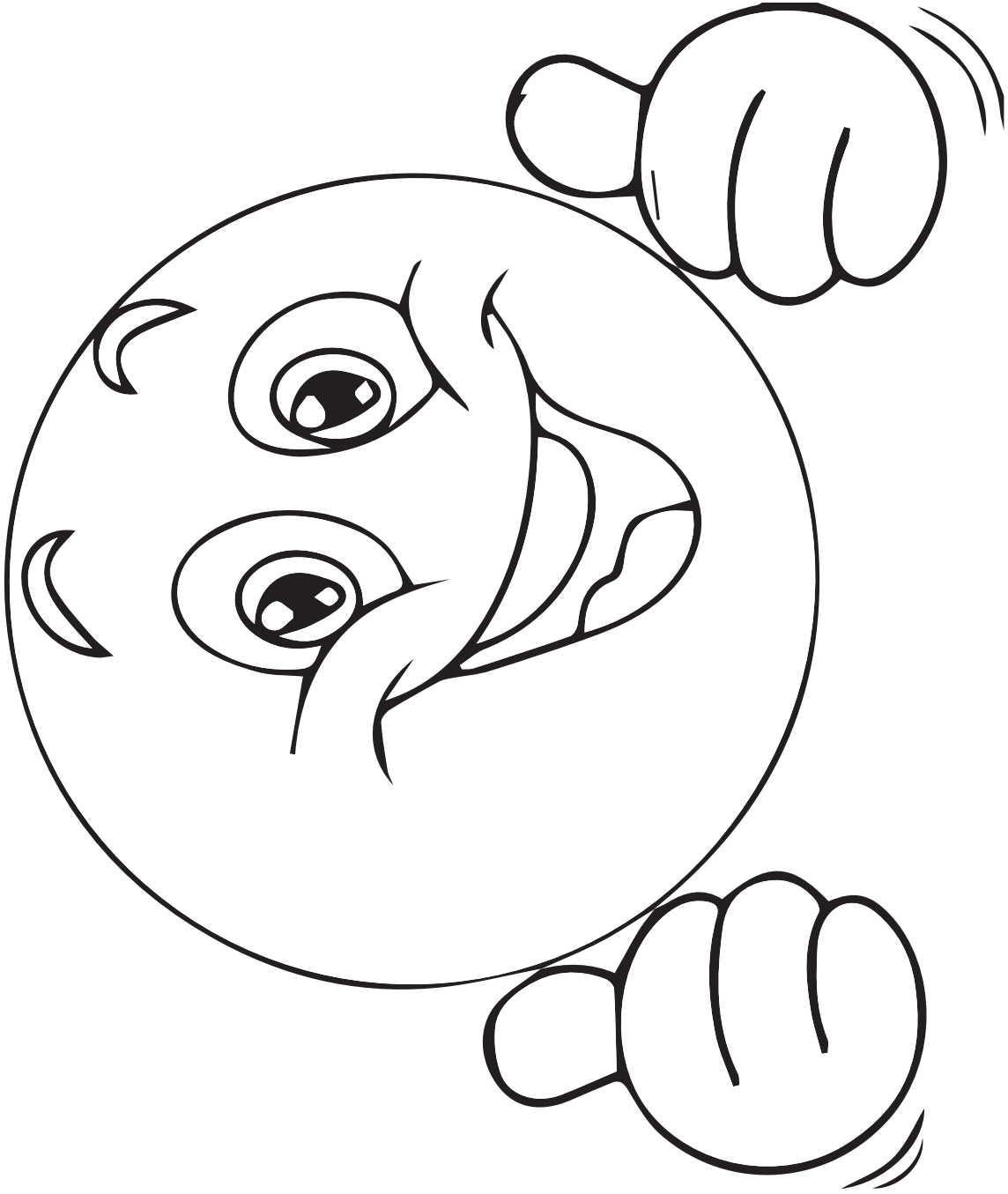

KAYGI

ÖFKE

EK-2 MUTLULUK YÜZÜM

EK-3 OLUMLU BAŞ ETME YÖNTEMLERİM

Oyun Oynamak
Yürümek
Koőmak
Spor Yapmak
Kitap Okumak
Arkadaőımla Vakit Geçirmek
Sevdiklerimle Konuşmak
Bulmaca Çözmek
Ev İőleri Yapmak
Ailemle Konuşmak
Hayvan Beslemek
Akraba Ziyareti
Deney Yapmak
Ailemle Yemek Yapmak
Duő Almak
Bisiklete Binmek
Film İzlemek
Enstrüman Çalmak
Resim Yapmak
Müzik Dinlemek
őarkı Söylemek
Günlük Tutmak
Tamir İőleri Yapmak
Puzzle Yapmak

MODÜL 5 KAYIP VE YASA DAİR PAYLAŞIM YAPMAK

Oturum 5: Kayıp ve Yasa Dair Paylaşım Yapma

Etkinliğin Adı:	Anı Köşesi
Amacı:	Çocuğun kayıp ve yasa ilişkin deneyimleri keşfetmesine destek olmak. Çocuğun kayıp ve yasa ilişkin duygularını ifade etmesine fırsat vermek.
Yöntem:	Soru-cevap
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Oyun hamurları
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	<p>Bu etkinlik terör yaşantıları nedeniyle kayıplar yaşayan öğrencilere yöneliktir. Uygulayıcı grup içerisinde kayıplar yaşayan öğrenciler olup olmadığını kontrol etmelidir.</p> <p>Eğer grupta yer alan öğrencilerin belirtilmiş kayıpları yoksa bu etkinlik uygulanmadan diğer etkinliğe geçilmelidir.</p> <p>Eğer grupta yer alan öğrencilerin belirtilmiş kayıpları varsa aşağıdaki not dikkate alınmalıdır.</p> <p>Ölüm ve kayıp konusunu çocuklarla konuşabilmek oldukça zorlayıcı bir durumdur. Ancak bu durumda bilinmesi gereken çocuklara karşı dürüst olmak ve bilmediğiniz konularda “ben de bu sorunun cevabının ne olduğunu tam olarak bilmiyorum” diyebilmektir.</p> <p>Bu etkinliğin içerisinde yer alan kayıp ve yas sadece yakın birinin kaybı değil çocuğun sevdiği eşyalarının, düzeninin kaybı şeklinde de düşünülmelidir. Terör yaşantısının ardından düzenini, eşyalarını ve koşullarını kaybetmek çocuk için bir kayıp ve yas olarak düşünülebilir.</p>
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çocuklarla kayıp ve yas konusunda çalışılırken öncelikle aşağıdaki şekilde bir açıklama ile giriş yapılır. 2. Merhaba çocuklar. Bugün kaybettiğimiz şeyler ve kişilerle ilgili konuşacağız. Şimdi çok sevdiğiniz ama kaybettiğiniz bir şeyi düşünmenizi istiyorum. Bu bir oyuncuğunuz olabilir, bir eşyanız olabilir, bir kişi olabilir ya da örneğin taşındığınız veya okulunuzu değiştirdiğiniz için göremediğiniz bir arkadaşınız olabilir. Peki, aklınıza neler geliyor ve kimler anlatmak ister? 3. Uygulayıcı paylaşımları aldıktan sonra şu şekilde devam edebilir: <ul style="list-style-type: none"> “Bazılarınız benzer bir kayıp yaşamamış olabilir. Ani ve beklenmedik olaylar yaşadığınızda nasıl hissettiniz?”

	<p>4. Kayıp yaşamamış ancak terörden etkilenmiş çocuklar terör olayına ilişkin anılarını ve duygularını paylaşabilir ve oyun hamurları ile akıllarında kalan anılarını ya da duygularını şekillendirebilirler.</p> <p>5. Çocukların yaşadıkları kayıpları anlatması sağlanır. Bu modülde kayıpların ifade edilmesi önemlidir.</p> <p>6. Ardından çocukların ulaşabileceği şekilde oyun hamurları masalara konur ve çocukların bu kayıplara ya da ani ve beklenmedik olaylara ilişkin anılarını ve duygularını oyun hamurları ile anlatmaları istenir. Bu süreçte şekillerin çok güzel olmasından ziyade çocukların duygularını, düşüncelerini oyun hamurları ile anlatmaları önemlidir.</p> <p>7. Uygulayıcı "Çocuklar duygularınızı ve düşüncelerinizi anlattığınız için çok teşekkür ederim. Şimdi sizlere oyun hamurları dağıtıyorum. Herkesin kendi kaybına ya da ani beklenmedik olaya ilişkin anılarını ve duygularını bu oyun hamurlarıyla şekillendirmesini istiyorum." Der.</p> <p>8. Bu çalışma için çocuklara zaman tanınır ve çocukların şekillerini oluşturup oluşturmadıkları gözlenir. Çocuklar oyun hamuru ile şekillerini bitirdikten sonra onlara neler yaptıklarını anlatması istenir.</p> <p>9. Bütün çocukların anlatımlarının ardından tamamlanan şekiller çocuklarında onayı alınarak oyun hamurları tekrar kutularına konular ve etkinlik tamamlanır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Öğrencilerin kayba ilişkin deneyimlerini paylaşmaları. Öğrencilerin kayba ilişkin duygularını isimlendirebilmeleri.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Kayıp ve yas konusunda zorlandığı düşünülen çocuk ve yakınları ile bireysel olarak çalışılması gerekebilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	-

MODÜL 6

SOSYAL DESTEK KAYNAKLARINI GÜÇLENDİRMEK

Oturum 6: Sosyal Destek Kaynaklarını Keşfetme ve Artırma

Etkinliğin Adı:	Desteğimle Güçlüyüm
Amacı:	Çocuğun kişilerarası ilişkilerindeki ihtiyaçlarını fark etmesine olanak sunmak. Çocuğun sosyal destek kaynaklarını fark etmesine yardımcı olmak.
Yöntem:	Oyun, soru-cevap
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Oyun hamurları
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Çocukların sosyal desteklerinin kimleri olduğunu düşündükleri aşamada gerektiğinde yardım edilecek öğrenciler olabilir. Bu konuda uygulayıcının öğrencileri gözlemesi ve takip etmesi önemlidir. Sosyal destek şekli yapılırken bu şekillerin çok güzel olmayabileceği, bir sembol de olabileceği çocuklara anlatılmalı ve bu konuda yetenekli olmayan çocukların olumsuzluk yaşamaması engellenmelidir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı "Merhaba çocuklar, daha önceki çalışmalarımızda hatırlarsanız ani, beklenmedik ve zor durumlarda nasıl hissettiğimiz ve nasıl başa çıktığımız üzerine konuşmuştuk. Şimdi önce hatırlayalım biraz. Zor bir durumda ya da koktığımızda neler yaparız ve nasıl başa çıkarız?" diyerek etkinliğe giriş yapar. 2. Yukarıdaki şekilde bir giriş aşamasından sonra sosyal destek çalışmasına başlanır. 3. İlk olarak bütün çocuklara aşağıdaki sorular sorulur: <ul style="list-style-type: none"> Şimdi herkesin düşünmesini istiyorum. Çok sevindiğiniz bir olay olduğunda bunu ilk kiminle paylaşırsınız? 4. Eğer çocuklar yanıt veremezse uygulayıcı kendisi örnek verebilir: "Örneğin ben mutlu olduğumda bunu yakın arkadaşım ile konuşurum" gibi... 5. Uygulayıcı "Peki, şimdi başka bir soru soruyorum size. Canınız sıkıldığında, moraliniz bozuk olduğunda bunu kiminle paylaşmak istersiniz?" sorusunu sorar. Yine daha önceki soru da olduğu gibi örnekler verilebilir.

	<p>6. Peki, yardıma ihtiyacınız olduğunda ilk kimden yardım istersiniz?</p> <p>7. Yukarıdaki soru cevap kısmının ardından çocuklara zorlandığımız durumda ya da ihtiyaç duyduğumuzda yardım alabileceğimiz kişiler olduğu ve bu kişilerin bizim destekçilerimiz olduğu söylenir. Bu kişilerin annemiz, babamız, abimiz, ablamız, dedemiz, büyükanne, öğretmenimiz, arkadaşlarımız, sevdiğimiz ve güvendiğimiz kişiler ya da kurumlar olabilir. (Uygulayıcı ihtiyaç duyarsa Ek-1den yararlanabilir.)</p> <p>8. Ardından “Şimdi hepinizin ulaşabileceği şekilde oyun hamurları bırakıyorum masaya. Sizlerin bu oyun hamuru ile sosyal desteklerinizin yardım aldığınız kişilerin ya da kurumların şekillerini yapmanızı istiyorum.” denir. (Uygulayıcı ihtiyaç duyarsa Ek-2’nin çıktısını çocuklara dağıtabilir.)</p> <p>9. Bütün çocuklara bu şekilleri yapmaları için 15 dakika süre verilir ve ardından isteyen çocukların bu şekilleri anlatmaları istenir.</p> <p>10. Çocukların yaptıkları şekilleri yanlarında götürebilecekleri ve evde de yaptıklarını ailelerine anlatmaları istenerek etkinlik tamamlanır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	<p>Öğrencilerin sosyal destek kaynaklarının önemini anlamaları.</p> <p>Öğrencilerin sosyal destek kaynaklarını fark etmeleri.</p>
Ödevler:	Çocukların oyun hamurundan yaptıkları sosyal desteklerini anlatan şekil ve sembollerini evde ailelerine anlatmaları istenir.
Uygulayıcıya Not:	Sosyal desteğini bulmakta ve ifade etmekte güçlük çeken çocuklarla bireysel olarak çalışılması gerekebilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek-1 Sosyal destek kaynaklarım, Ek-2 Sosyal destek kaynakları görselleri

EK-1 SOSYAL DESTEK KAYNAKLARI

Aile
Akrabalar
Arkadaşlar
Sevdiğimiz ve güvendiğimiz kişiler
Psikolojik Danışman/Rehber ğretmenim
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)
Valilikler ve Kaymakamlıklar
Sağlık Bakanlığı
Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)
Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM)
Türk Kızılay'ı
İtfaiye
Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE)
vb. kişi ve kurumlar bize yardım edebilir ve destek olabilir.

EK-1 SOSYAL DESTEK KAYNAKLARIM GÖRSELLERİ

 <p>Aile</p>	 <p>Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)</p>	 <p>İtfaiye</p>
 <p>Akrabalar</p>	 <p>Sağlık Bakanlığı</p>	 <p>Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE)</p>
 <p>Arkadaşlar</p>	 <p>Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)</p>	 <p>Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)</p>
 <p>Sevdiğimiz ve güvendiğimiz kişiler</p>	 <p>Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM)</p>	
 <p>Psikolojik Danışman/Rehber Öğretmenim</p>	 <p>Türk Kızılay'ı</p>	

MODÜL 7 BENLİK SAYGISINI ARTTIRMAK

Oturum 7: Kendini Tanıma ve Kabul Etme

Etkinliğin Adı:	Güçlü ve Zayıf Özelliklerim
Amacı:	Çocuğun güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesine destek olmak. Çocuğun sahip olduğu özelliklerin başa çıkma becerilerini nasıl etkilediğini fark etmesine rehberlik etmek. Çocuğun zayıf yönlerini kabul etmesine yardımcı olmak.
Yöntem:	Soru-Cevap
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Hikâye
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Uygulayıcı etkinlik sırasında anlatacağı hikâyeyi okumadan anlatmak üzere hazırlık yapar.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> Uygulayıcı çocuklara bir hikâyeye okuyacağını söyler ve dikkati çeker. “Bir zamanlar çok sevimli hayvanların yaşadığı bir orman varmış. Bu ormanda kediler, köpekler, kaplumbağalar, tilkiler, balıklar ve daha pek çok hayvan bir arada mutluk içinde yaşarlarmış. Bu hayvanların hem güçlü özellikleri hem de zayıf yönleri varmış ve hayvanlar bütün özelliklerinden memnunmuş. Örneğin; kediler dertleri dinler ve arkadaş canlısıymış ama çok kolay da öfkelenebilirmiş. Dertleri dinlemesi, arkadaş canlısı olması kedinin güçlü özelliği iken hemen öfkelenmesi zayıf özelliği imiş. Köpekler çok yardımsevermiş ancak kızdıklarında arkadaşlarını incitebilmekteymiş. Kaplumbağalar çok yavaşmış ancak çok da azimlilermiş. Tilkiler çok kurnazmış ama sorunları hemen çözdükleri için zekilermiş. Balıklar çok unutkanlarmış ama çok da iyi dostlarmış. Kirlenmiş çok umursamazmış ama diğer taraftan çok da eğlenceli imiş.” Uygulayıcı hikâyeyi tamamladıktan sonra “Evet, hikâyemiz böyle beğendiniz mi? Sevimli hayvanların hem güçlü hem de zayıf yönleri var sizin de gördüğünüz gibi. Biz insanların da güçlü ve zayıf yönleri olabilir değil mi? Şimdi sizde kendi güçlü ve zayıf yönlerinizi düşünün neler?” diyerek etkinliğin ikinci aşamasına geçer. Uygulayıcı öğrencilere düşünmesi için süre verir. Ardından bütün öğrencilerin çember oluşturmasını ister.

	<ol style="list-style-type: none"> 4. Uygulayıcı ilk olarak kendisi çemberin ortasına geçer, kendi güçlü ve zayıf yönünü söyler, kendini bir hayvana benzetir ve o hayvanın sesini çıkarır. 5. Örneğin "Benim güçlü yanımla arkadaş canlısı olmam zayıf özelliğim ise çabuk sıkılmam. Kedinin de güçlü yanı arkadaş canlısı olmasıydı, kediler nasıl ses çıkarır? Hadi hep birlikte gösterelim." der ve uygulayıcı ihtiyaç duyarsa Ek1'den yararlanır. 6. İsterse çocuklar farklı hayvanları ve özellikleri ekleyebilirler. 7. Bütün çocuklar sırayla çemberin ortasına gelerek kendi güçlü ve zayıf özelliklerini söyler ve bir hayvanla benzerlik kurar. 8. Ardından uygulayıcı herkesin zayıf ve güçlü yönleri olabileceğini ve önemli olan bu yönlerimizi kabul etmemiz olduğunu belirterek etkinliği sonlandırır.
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Bütün çocukların kendi güçlü ve zayıf yönlerini söyleyebilmeleri bu etkinlik için önemli bir kazanımdır.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Etkinlikte güçlü ve zayıf yönlerini ifade eden çocuklar aynı zamanda herkesin kendi içinde güçlü ve zayıf yönleri olduğunu da fark edecektir. Bu noktada uygulayıcının çocukların özellikleri konusunda yalnız olmadıklarına dikkat çekmesi önemlidir.
Etkinliği Geliştiren:	Bu etkinlik 14-18 Mayıs 2021 tarihinde gerçekleştirilen çalışmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin katkılarıyla hazırlanmıştır.
Ek:	Ek-1 Güçlü yönlerim

EK-1 GÜÇLÜ YÖNLERİM

Girişken
İyimser
Kolay İletişim Kuran
Adil
Merhametli
Sakin
Sabırlı
Soğukkanlı
İşbirliğine Yatkın
Düzenli
Planlı
Kararlı
Tedbirli
Sorumluluk Sahibi
Duyarlı
İlgi Alanları Geniş
Yeniliğe Açık
Üretken
Cesur Olma
Dürüstlük
Yaşam Sevinci
İyilikseverlik
Liderlik
Affedicilik
Alçakgönüllülük
Şükran Duyma
Umut
Mizah
Maneviyat
Meraklı

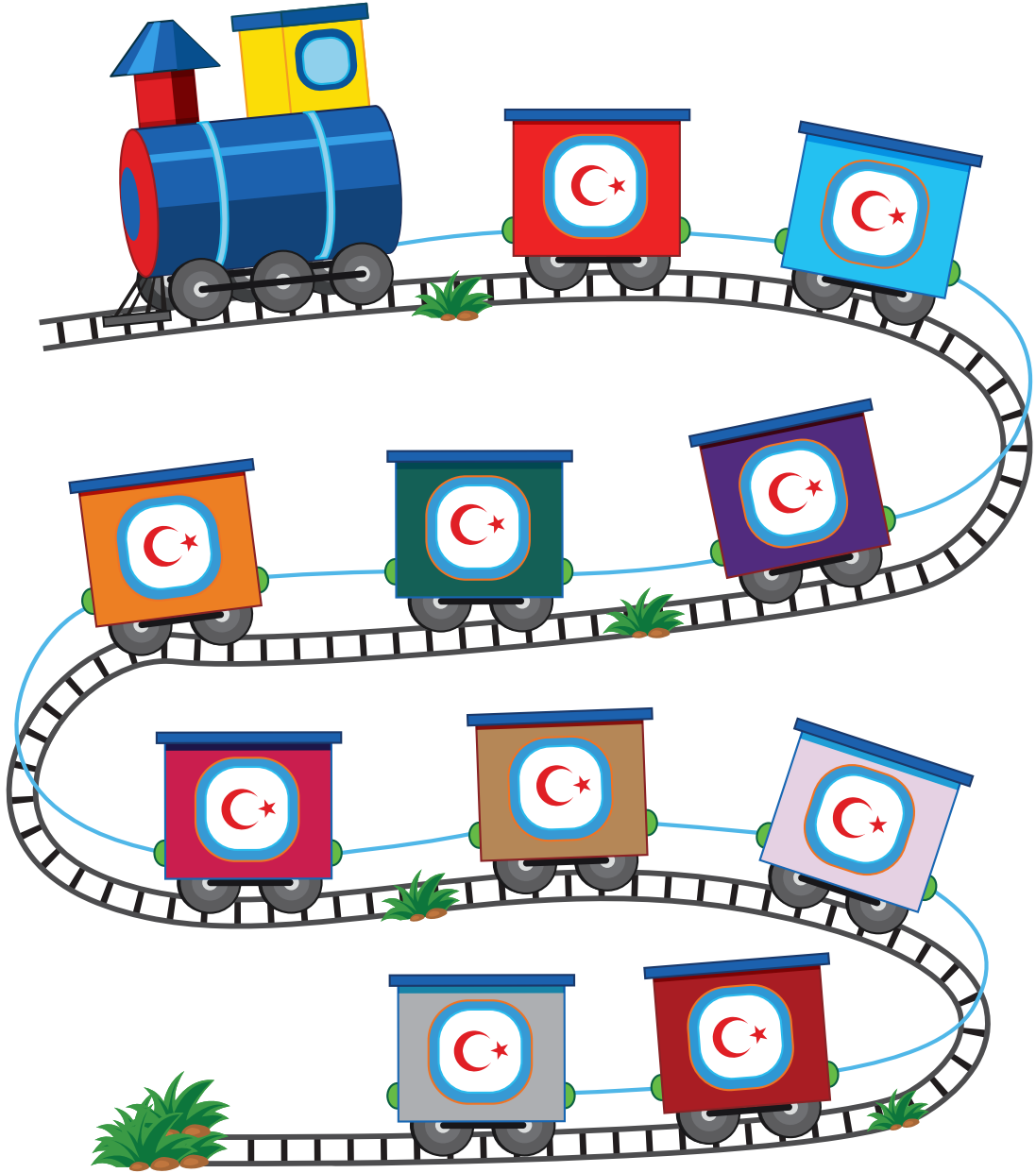
MODÜL 8 GELECEKLE BAĞ KURMAK

Oturum 8: Amaç Belirleme ve Umudu Arttırma

Etkinliğin Adı:	Gelecek Treni
Amacı:	Çocuğa amaç belirleme becerisini kazandırmak. Çocuğa amaçlarına ulaşması için plan yapma becerisi kazandırmak. Çocuğun umudunu arttırmasına destek olmak. Çocuğun geleceğini şekillendirirken umudun rolünü fark etmesine rehberlik etmek.
Yöntem:	Soru-Cevap
Sınıf Düzeyi:	Okul öncesi
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Müzik
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Geleceğe ilişkin çocukların olumlu düşünce ve duygulara sahip olması konusunda teşvik amaçlı bir etkinlik olacaktır. Süreç içerisinde uygulayıcının yönlendirmeleri ve örnekleri çocukların bakış açısını etkileyecektir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> Merhaba çocuklar 8 oturumluk bu çalışmanın bu hafta sonuncu oturumunu yapıyoruz. Bu süreçle ilgili neler öğrenmiştiniz neler hatırlıyorsunuz? Evet, sizin de hatırladığınız gibi duygularımızla ilgili konuştuk, sorun yaşadığımızda nasıl başa çıkacağımız konusunu konuştuk, sorunlarla başa çıkarken kimlerden yardım alacağımızı konuştuk ve ayrıca hangi konularda iyi olduğumuzu da konuştuk. Bu hafta sağlıklı ve rahat günlerle ilgili bir oyun oynayalım der ve Ek-1 "Mucize Treni" görselini tahtaya yansıtır ya da çıktısını alarak öğrencilerin görebileceği bir yere asar. Şimdi zor zamanların ve zorlu koşulların bittiğini ve artık sağlıklı ve rahat günlere geri döndüğünüzü hayal edelim. Önce herkesin ayağa kalkmasını ve yuvarlak oluşturmamızı istiyorum. Birazdan hep birlikte mucize treni olacağız. Trenin en başındaki hayalindeki yeri tanıtabak bize. Önce ben bir örnek yapacağım sonra isteyenler trenin başına geçecek ve hayali gezintide bize etrafı tanıtabak. Şimdi trenimiz hazırlansın, benim arkama sıraya girebilirsiniz. Herkes önündeki arkadaşının omzuna dokunsun birazdan trenimiz yola çıkacak. Çok güzel. Mümkünse uygun bir müzikten de yararlanılabilir ve tren efekti yapılabilir. Geniş bir alanda çalışmanın gerçekleştirilmesi daha uygun olacaktır. Mucize trenimiz kalkıyor ben makinistinizim. Evet, şimdi ilerliyoruz. Bakın her yer çok güzel. Burada bir ormanın içindeyiz. Ağaçlara çiçeklere bakmanızı istiyorum. Zor günler artık sona erdi ve rahatça gezebiliyoruz. Hepimiz çok mutluyuz.....şeklinde yönergeyi daha da artırabilir uygulayıcı.

	<p>5. Şimdi kim treni yönlendirmek ister. Çok güzelteşekkürler şimdi siz de bize gezdiğimiz yerleri anlatın. Neler var? Neredeyiz, neler yapıyoruz?</p> <p>7. İstekli olan öğrencilerin treni yönlendirmesinin ardından bütün öğrencilere teşekkür edilir ve etkinliğin üzerine çocuklara sorular sorulur.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mucize treninde iken neler hissettiniz? • Makinist olmayanlar eğer makinist olsaydı bizi nereye götürmek isterdi? • İlerisi için başka hangi hayalleriniz var? <p>Sorular uygulayıcı tarafından daha da artırılabilir.</p> <p>Evet geleceğimize ilişkin çok güzel hayallerimiz ve umutlarımız var. HEPİMİZİN HAYALLERİ GERÇEK OLSUN!!</p> <p>Denilerek etkinlik tamamlanır...</p> <p>“Eğitimimizin sonuna geldik. Oldukça keyifli zamanlar geçirdik ve ben de bu süreçte sizden çok şey öğrendim. Peki, sizler bu eğitimle ilgili neler hatırlıyorsunuz? Hadi hep birlikte düşünelim” denir ve eğitimin genel bir değerlendirmesinin yapılması sağlanarak etkinlik sonlandırılır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Öğrencilerin kendi hayallerini paylaşabilmesi etkinliğin önemli bir kazanımıdır. Bütün eğitim boyunca neler yapıldığı hatırlatılır ve çocukların aklında kalanları paylaşımları sağlanır.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Gelecek konusunda olumsuz düşünceleri ve duyguları olan çocuklarla ve aileleri ile çalışılabilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek-1 Mucize treni

EK-1 MUCİZE TRENİ

PSİKOEĞİTİM PROGRAMI GENEL DEĞERLENDİRME FORMU
(Bu form Uygulayıcı tarafından doldurulacaktır)

Okulun Adı	:
Uygulayıcının Adı Soyadı	:
Uygulayıcının Unvanı	:
Programın Uygulandığı Sınıf	:

Programa Katılan Öğrencilere İlişkin Bilgiler					
S.No	Oturumlar	Oturum Tarihi	Kız	Erkek	Toplam
1	1. Oturum				
2	2. Oturum				
3	3. Oturum				
4	4. Oturum				
5	5. Oturum				
6	6. Oturum				
7	7. Oturum				
8	8. Oturum				
9	9. Oturum				
10	10. Oturum				
11	11. Oturum				
12	12. Oturum				
TOPLAM					

Sayın uygulayıcı, aşağıda listelenmiş ifadeleri okuyun ve ifadelerde yer alan duruma ilişkin değerlendirmenizi ilgili sütuna (X) işareti koyarak belirtin.

	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Oturum yönergeleri öğrenciler için açık ve anlaşılırdı.			
Oturumda yer alan açıklamalar öğretmenler için yeterliydi.			
Oturum öğrenciler için ilgi çekiciydi.			
Oturum öğrencilerin yaşına ve gelişim düzeyine uygundu.			
Oturum süresi etkinliğin uygulanması için yeterliydi.			
Oturumun amaçlarına ulaştığını düşünüyorum.			

Zorlayıcı Yaşam Olayından İleri Düzeyde Etkilendiği Düşünülen Öğrenci Sayısı		
Kız Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı
.....

RPD Servisine Yönlendirilen Öğrenci Sayısı	:
*Rehberlik ve Araştırma Merkezine Yönlendirilen Öğrenci Sayısı	:
*Sağlık Kuruluşuna Yönlendirilen Öğrenci Sayısı	:

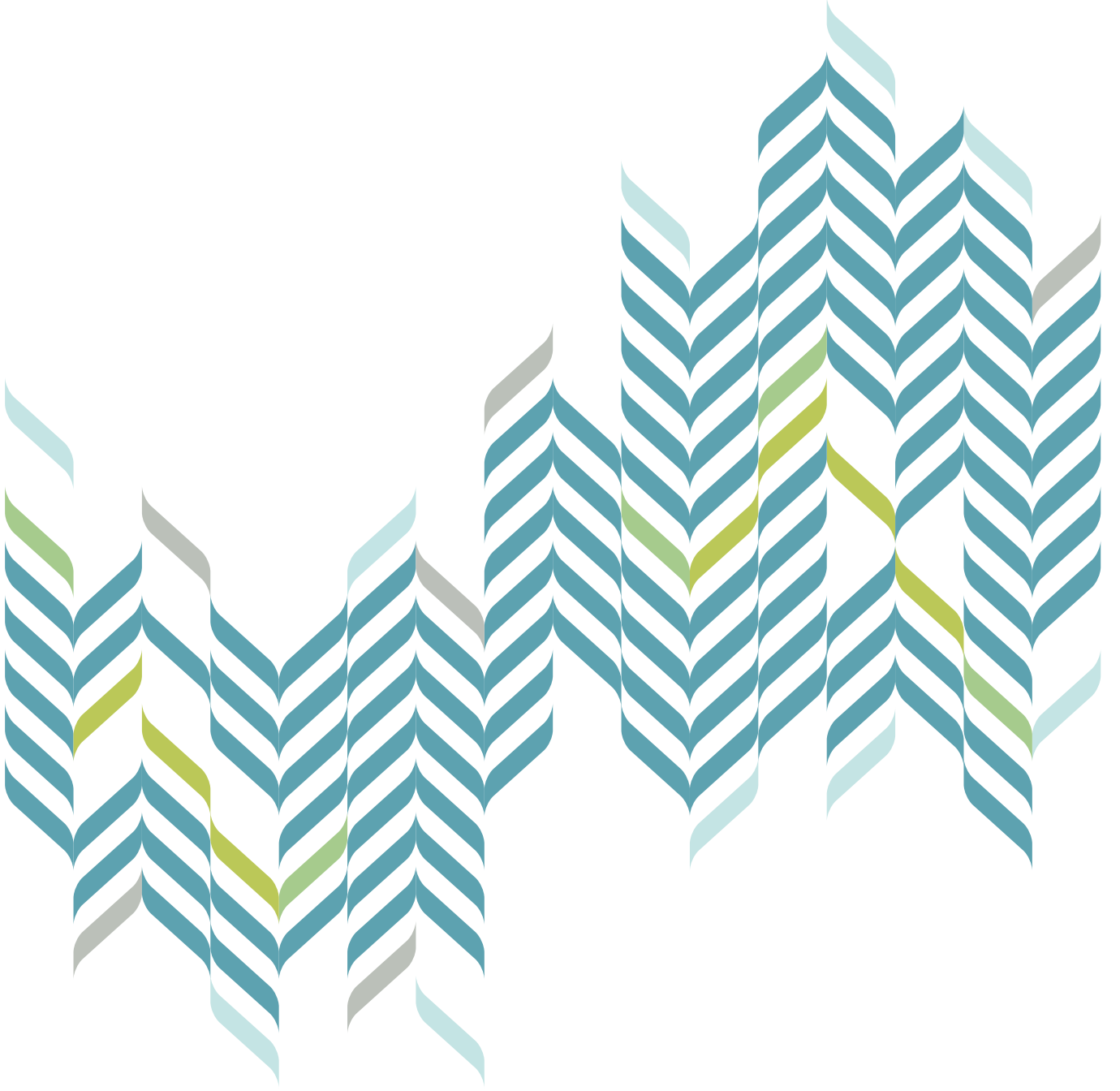
* Bu bölümleri psikolojik danışman/rehber öğretmen dolduracaktır.

KAYNAKLAR

- Adjukovic, M. (1996). Mothers' perception of their relationship with their children during displacement: A six month followup. *Child Abuse Review*, 5, 34-49
- Aker, A. T., Sorgun, E., Mestçioğlu, Ö., Karakaya, I., Kalender, D., Acar, G., ... & Acicbe, Ö. (2008). İstanbul'daki bombalama eylemlerinin erişkin ve ergenlerdeki travmatik stres etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 63-71.
- Arroyo, W., & Eth, S. (1996). Traumatic stress reactions and posttraumatic stress disorder (PTSD). In R. Apfel & B. Simon (Eds.), *Minifields in the heart: The mental health of children in war and communal violence*. New Haven, CT: Yale University Press
- Baker, A. & Shalhoub-Kevorkian, N. (1999). Effects of political and military traumas on children: the Palestinian case. *Clinical Psychology Review*, 19 (8), 935-950.
- Bowman, S. (1994). *When the Eagle Screams*, Carol Publishing Group. New York, NY.
- Cohen J.A, Mannarino A.P, Gibson L.E, Cozza S.J, Brymer MJ, Murray L (2006). *Interventions for children and adolescents following disaster*. In: Ritchie EC, Watson PJ, Friedman MJ (Eds.), *Interventions following Mass Violence and Disasters* (pp. 227-256). New York: Guilford Press
- Danieli, Y., Brom, D., & Sills, J. (2005). The trauma of terrorism: Contextual considerations, 1-17. Danieli, Y., Brom, D., & Sills, J., (eds.), *The trauma and terrorism: Sharing knowledge and shared care an international handbook*. The Haworth Maltreatment & Trauma Press, NY.
- Dodge, K. A. (1993). Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression. *Annual Review of Psychology*, 44, 559-584
- Eşsizoğlu, A., Yaşan, A., Bülbül, İ., Önal, S., Yildirim, E. A., & Aker, T. (2009). Bir terörist saldırı sonrasında travma sonrası stres bozukluğu gelişimini etkileyen risk faktörleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2).
- Gabriel, R., Ferrando, L., Cortón, E. S., Mingote, C., García-Camba, E., Liria, A. F., & Galea, S. (2007). Psychopathological consequences after a terrorist attack: An epidemiological study among victims, the general population, and police officers. *European Psychiatry*, 22(6), 339-346.

- Galante, R., & Foa, D. (1986). An epidemiological study of psychic trauma and treatment effectiveness for children after a natural disaster. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 25, 357-363.
- Gard, B.A., & Ruzek, J.I. (2006). Community mental health response to crisis. *Journal of Clinical Psychology*, 62(8):1029-1041
- Geifman, A. (1992). Aspects of early twentieth-century Russian terrorism: the socialist-revolutionary combat organization. *Terrorism and Political Violence*, 4(2), 23-46.
- Hagan, J. F. (2005). Psychosocial implications of disaster or terrorism on children: A guide for the pediatrician. *Pediatrics*, 116 (3), 787-795.
- Inness, M. and Barling, J. (2007). Terrorism and work, in Rogelberg, S.G. (Ed.), *Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology*, Vol. 2, Sage Publications Inc., Thousand Oaks, CA, pp. 795-7.
- James, B. (1994). *Handbook for treatment of attachment-trauma problems in children*. New York: Free Press
- Knemeyer, A.M., Walter, Z.& Cuneyt, E. (2009). Proactive planning for catastrophic events in supply chains. *Journal of Operations Management*, 27 (2).141-53.
- Lader, M.H. & Wing, L. (1966). *Physiological measures, sedative drug, and morbid anxiety*. Oxford University Press, London, UK.
- Macksoud, M.S. & Aber, J.L. (1996), "The war experiences and psychosocial development of children in Lebanon", *Child Development*, Vol. 67 No. 1, pp. 70-8.
- Matthews, K.A., Scheier, M.F., Brunson, B.I. & Carducci, B. (1989). Why do unpredictable events lead to reports of physical symptoms?. in Miller, T.W. (Ed.), *Stressful Life Events*, International University Press, Madison, CT, pp. 91-100.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., & Watson, P. J. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part II. Summary and implications of the disaster mental health research. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 65(3), 240-260.
- Orner, R. J., Kent, A. T., Pfefferbaum, B. J., Raphael, B., & Watson, P. J. (2006). The context of providing immediate postevent intervention. *Interventions following mass violence and disasters: Strategies for mental health practice*, 121-133.

- Osofsky, J. (1995). The effects of exposure to violence on young children. *American Psychologist*, 50, 782-788.
- Perry, B. D. (2001). The neurodevelopmental impact of violence in childhood. In D. Schetky & E. Benedek (Eds.), *Textbook of child and adolescent forensic psychiatry* (pp. 221-238). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Ryan, A.M., West, B.J. & Carr, J.Z. (2003), "Effects of the terrorist attacks of 9/11/01 on employee attitudes", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 88 No. 4, pp. 647-59
- Schlenger, W. E., Caddell, J. M., Ebert, L., Jordan, B. K., Rourke, K. M., Wilson, D., ... & Kulka, R. A. (2002). Psychological reactions to terrorist attacks: findings from the National Study of Americans' Reactions to September 11. *Jama*, 288(5), 581-588.
- Shaw, J. A. (2000). Children, adolescents and trauma. *Psychiatric Quarterly*, 71, 227-243.
- Shaw, J. A., Espinel, Z., & Shultz, J. M. (2007). *Children: Stress, trauma and disaster* (p. 141). Florida: Disaster Life Support Publishing.
- Sinclair, S.J. (2010). Fears of terrorism and future threat: theoretical and empirical considerations. in Antonius, D., Brown, A.D., Waletts, T.K., Ramirez, J.M. and Sinclair, S.J. (Eds), *Interdisciplinary Analyses of Terrorism and Political Aggression*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, pp. 101-15
- Stamm, B. H., Tuma, F., Norris, F. H., Piland, N. F., Van Der Hart, O., Fairbank, J. A., ... & Levant, R. F. (2004). The terror part of terrorism. *IEEE engineering in medicine and biology magazine*, 23(1), 149-161.
- Türk Dil Kurum (2021). Terörün kelime anlamı. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Wolmer L, Laor N, Yazgan Y. (2003). School reactivation programs after disaster: could teachers serve as clinical mediators? *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 12(2). 363-381.
- Young, B.H. (2006). The immediate response to disaster: Guidelines for adult psychological first aid. In: Ritchie EC, Watson PJ, Friedman MJ (Eds.), *Interventions following mass violence and disasters* (pp. 134-154). New York: Guilford Press.
- Zimbardo, P. & Kluger, B. (2003). Overcoming terror: is Washington terrorizing us more than Al Qaeda?. Erişim adresi: www.psychologytoday.com/articles/200307/overcoming-terror/

Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığının finansal desteği ile hazırlanmıştır.
Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir. Para ile satılmaz.

**Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü**